БУХЫ ОРОНУУДАЙ ПРОЛЕТАРИНАР, НЭГЭДЭГТЫ!

Буряадай Залуушуул

ДОЛООН ХОНОГТО НЭГЭ УДАА ГАРАНА

БУРЯАДАЙ КОМСОМОЛОЙ ОРГАНИЗАЦИИН ОРГАН

ГАЗЕТЭ 1931 ОНОЙ ОКТЯБРИИН 1-НЭЭ БУРЯАД ХЭЛЭН ДЭЭРЭ ОРШУУЛАГДАЖА ГАРАНА

Суббото, февралиин 3, 1990 он №6 (7065)

Сэн 5 мунгэн.

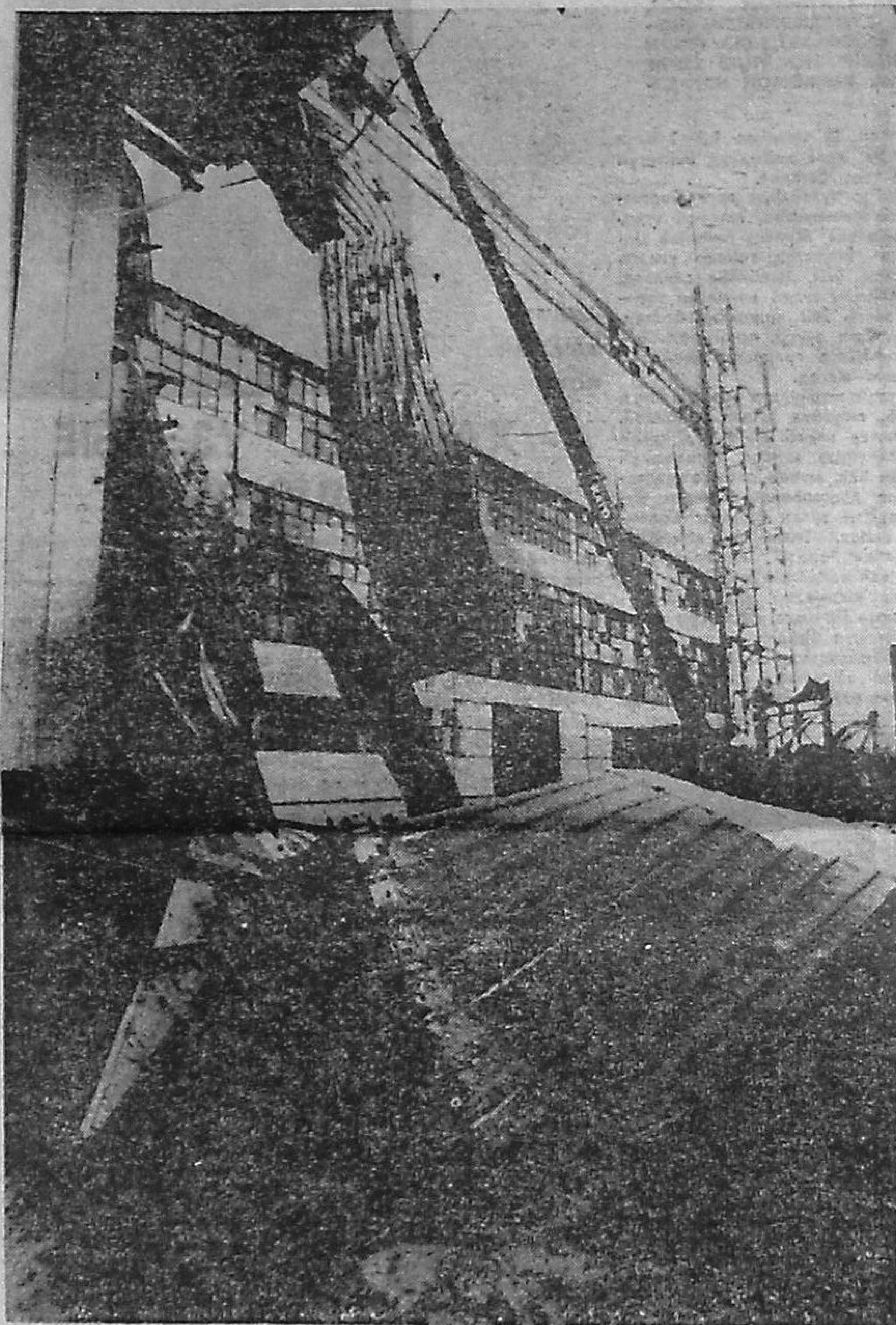

АВАРИ

ТЭҺЭРЭЛГЭҺЭЭ БОЛОЖО, ЯНВАРИИН 23-НАЙ ЭРТЭ ҮГЛӨӨГҮҮР ГАЛУУТА-НУУРАЙ ГРЭС-ЭЙ ХОЕРДОХИ ЭЭЛЖЭЭНЭЙ ҮЙЛЭДБЭРИИН КОРПУС НИЛЭЭД ЕХЭЭР ДОҺОЛОО. ТЭҺЭРЭЛГЫН «СУУРЯАН» БУРЯАД ОРОН СООГУУР НИЛЭЭД УДААН СУУРЯАТАН ЗЭДЭЛХЭ ХА.

«НАРИИХАН газартаа таһарангүй яахаб» гэһэн оньһон үгэ зүйтэйгөөр лэ мүндэлөө еһотой. Бидэ энээндэ этигэхэ баатай болоо һэмди. Байгша үбэл гуша гаран градус шэмэрүүн хүйтэн болоно. Харин тиихэдэ имэ ехэ аюул болоод байна бшуу...

5-дахи энергоблогой хүдэлжэ байһан пылесистемэ соо тэһэрэлгэ болошоо. Талаан болоходоо, нэгэшье хүн аюулда ороогүй, хохидоогүй. «Бурятэнерго» гэһэн үйлэдбэриин нэгэдэлэй генеральна директор Г. О. Борисовай мэдэрһэнэй еһоор энэмнэй боложо байдаг иимэрхүү аюулай эгээл ехэнүүдэй нэгэн болоно. Тэрэнэй асарһан хохидолнууд үшөөл тооложо гаргагдаагүй. Багсаамжалан абахада, тэрэ зургаан тоотой байха янзатай. Хүдэлжэ байһан 5 блогуудай мүнөө 3-ниинь лэ хүдэлнэ ха юм. Тиин энээнһээ уламжалан, зайн галаар хангуулдаг Буряаднай, манай хүршэнэр Шэтын область болон МНР нилээд хүшэр байдалда оробо. «Бурятэнергын диспетчерскэ албантай зүбшөөһэнэй еһоор, промышленна предприятинууд болон гэр байрын-коммунальна ажахын иимэрхүү албангууд зайн галаар дуталдахагүйн тула сэг үргэлжэ зайн галые болюулжа байдаг. Г. О. Борисовай хэлэһэнэй еһоор, иимэрхүү байдал хоер-гурба һара соо үргэлжэлхэ

Тэһэрэлгын аюулай шалтагаануудые тусхай комисси тодорхойлно бээ. Гэхэ зуура, Геннадий Очировичай хэлэһэнэй еһоор, проект соо харагалагдаһан нарижуулан һайжаруулагдаагүй пылесистемын хэрэгсэлнүүд аюулай гол шалтагаануудай нэгэн болоно гэжэ нэрлэхэ хэрэгтэй. Бодото дээрээ тиимэшье байгаа ха. Энээн тушаа уридшалан хэлээд яахамнайб. Гэбэшье нэгэ һонирхолтой баримта тухай мэдээсэдэ болохо.

Аюулай болохоһоо урда тээхэнэ ВЭМ-эй техникын аюулгүйе сахиха талаар ахалагша инженер С. Воропаев «Энергостроитель» гэһэн олон хэһэгээр гарадаг газетын редакцида «Иимээр байбал, аюул боложо магадгүй...» гэһэн гаршагтай статья асаржа үгэһэниинь гайхалтай байна. Тэндэһээнь хэдэн иимэ мэдүүлэлнүүдые харуулаябди: «Ганса энэл шалтагаанаар (энэнь болоһон аюулай шалтагаануудай нэгэн байгаа ха — автор) үнгэрэгшэ жэлэй декабрь һарада 5-дахи блогто түймэр гарашоо һэн. Энэ хойшолуулашагүй ямар нэгэ хэмжээ ябуулга дары түргэнөөр абахые баадхаха зэргэтэй байгаа гэжэ һанагдана. Гэхэ зуура, мүнөөшье хүрэтэрөө юуншье хубилнагүй... Тэһэржэ боломоор аюултай байдал гэжэ хэлэхэдэ болохо. ГРЭС-эй дирекциин зүгһөө һанаа амараар хандаха ябадал намда ойлгогдоногүй... Аюулта ушарай уйдхартай баримтын һүүлээр лэ хэмжээ ябуулганuудые абадаг урданайнмнай заншалнууд бүхэхэн байһаар зандаа гээшэ ха».

Статьягай типографида ороод байхадань, С. Воропаевай уридшалан хэлэһэнэй еһоор, аюул болошоол. Тэрэ сос хараһан мэтэ байгаа ха...

В. ЛЕОНОВ, манай корр.

Информал

Газар хүдэлхэ гү?

КОЗЬМА ПРУТКОВ эндүүрээл...

ЯНВАРИИН ТЭН БАГААР ГЕОФИЗИК АБРАМОВАЙ УРИДШАЛАН ХЭЛЭҺЭНЭЙ ЕҺООР, МУЙСКА РАЙОНОЙ ХҮН ЗОН ХҮЛГӨӨД АБАҺАН БАЙХА. «АЛДАНАЙ ХҮДЭЛМЭРИШЭН» (ШЭТЫН ОБЛАСТЬ) ГЭҺЭН РАЙОННО ГАЗЕТЭДЭ ТОЛИЛОГДОҺОН ГАЗАР ЕХЭЭР ХҮДЭЛХЭ ГЭҺЭН ТЭРЭНЭЙ ТЭМДЭГЛЭЛ ХҮН БҮХЭН УНШАА ЮМ. МАНАЙ КОРРЕСПОНДЕНТ ЭНЭ ҮЙЛЭ ХЭРЭГ ТУШАА ТАЙЛБАРИЛТА ХЭЖЭ ҮГЭХЭ ГУЙЛТАТАЙГААР КПСС-ЭЙ МУЙСКА РАЙКОМОЙ НЭГЭДЭХИ СЕКРЕТАРЬ А. М. ЧЕСНОКОВТО ХАНДАА.

«АРМЕНИДЭ газар ехээр хүдэлхэ гэжэ уридшалан хэлэһэн, абаралдаһан байгааб гэжэ Абрамов батална. Энээнһээ гадна, тэрэ 1989 оной декабриин 21—22-то, һүүлээрнь декабриин 30-да манай региондо газар хүдэлхэ гэжэ тэрэ хэлэһэн байна. Тэрэнэй хэлэһэнэй еһоор газар хүдэлөөгүй бшуу.

Һүүлшын болзорыень һунаажа, 1990 оной январиин 29-һөө февралиин 4 болотор газар хүдэлхэ гэжэ тэрэ хэлээ. Тиихэдээ Шэтын областиин зүүн хойто зүгһөө Икаби поселогой хажуугһаа хүдэлхэ гэжэ тэрэ хэлэһэн байна. Абрамовай баталһанай еһоор, газар 12 балл хүсэтэйгөөр хүдэлхэ байгаа юм ха.

Таксимоһоо Икаби хүрэтэр 260 километр зайтай байгаашье һаань, хүн зон тон ехээр һанаагаа зобожо, хүлгэбэ. Январиин 16-да нютагай радиогоор би хоер дахин хэлээб.

Би Эрхүүгэй газарай хүрьһэнэй институтдтай, СССР-эй Наукануудай академиин байгаали хэрэглэдэг институтдтай (Москва) телефоноор хөөрэлдөөб. Мүн Киевэй тусхай шэглэлтэй институтдтай хөөрэлдэһэн байнаб. Хүн зоной дунда ойгуулламжын хүдэлмэри үнгэргэхын тула энэ институдай бүлэг мэргэжэлтэд иишэ ерэнхэй. Иимэ зорилготойгоор Новосибирскын Наукануудай академи баһал энэ хүдэлмэридэ оролсоо.

Эрдэмэй үндэһөөр хараад үзэхэдэ, Абрамов худалаар хэлээ. Дэлхэйн практикада хүн түрэлтэнэй ажаһууһан сагта нэгэл регионд газарай хоер дахин ехээр хүдэлһэн ушар байгаагүй юм.

Иимэ ехээр газарай хүдэлхын тула газарай хүрьһэндэ нилээд ехэ хүсэн сугларха зэргэтэй. Газарай хүдэлһэнэй һүүлээр тэрэнэй хүсэн буурадаг. Тэрэнэй дахяад суглархын тула 120—150 жэл хэрэгтэй болодог.

Манай регионд 32 жэлэй урда тээ, 1957 ондо 8—9 балл хүсэтэйгөөр газар хүдэлөө һэн.

Газарай хүрьһэ шэнжэлдэг институдта эдэ үдэрнүүдтэ япон сейсмологуудай бүлэг байгаа. Мүнөөнэй эрдэм наука удаан болзорой прогнозуудые хэхэ арга олгоһон 20 үдэрһөө 1,5—2 һара хүрэтэр арга методууд байхагүй гэжэ тэдэ батална.

Хэрбээ тухайлһан арга боломжоһоо уламжалан, газарай хүдэлөөшье һаа, Муйска районой хүн зондо һанаагаа зобохо үндэһэ баримта үгы. Икабиһаа эхилээд, тухайлһан аюулай эпицентр хүрэтэр зайнь 260 километр болоно бшуу. Гэхэ зуура, оройдоол 50—60 километр градустал һандарал боложо магад.

Һүүлэй жэлнүүдтэ совет хүнүүд элдэб аюулһаа айдаг болонхой. Урдандаа элдэб аюулнууд тухай хэблэлнүүдтэ юушье бэшэдэггүй байһан һаа, мүнөө олондо мэдээсэлгын дэлгэрһэнэй һүүлээр бүхы юумэн тухай бэшэдэг болонхой гээшэ. Тиимэһээ иимэрхүү байдалда элдэб абаралдагшад хүнүүдэй найдалые өөрынгөө аша туһада шадамгаар хэрэглэнэ.

Козьма Прутков тэрэ үедэ иигэжэ хэлэһэн байдаг: «Нэгэ дахин худалаар хэлэһэн шамда хэн этигэхэб?». Ухаатай сэсэн Козьма Прутков ехээр эндүүрһэн байба ха.

Манай корр.

Азербайджанай ССР. Нацинууд хоорондын хеморооной үнэ сэн.

БИДЭ НЭГЭН БАЙХА ЗЭРГЭТЭЙБДИ!

«Жэшээлхэдэ, гитлеровскэ булимтарагшадһаа сүлөөлһэн Эстонидо, Латвида, Литвада, Молдавида ошоод байгаа һаа, гэртээ, Буряад орондоо мэтээр байха байһандаа һэжэглэнэб. Гэртээ байһандал адляар байхагүйб гээд һананаб»,— гэжэ Борис Владимирович Мардоленов манай редакцида бэшээ. Тиимэһээ залуу уншагшадта хандаһан тэрэнэй бэшэгые хуряангыгаар толилхо гэжэ шиидээбди.

Удахагүй бидэ Агуу Ехэ Илалтын 45 жэлэй ойн баярые тэмдэглэхэбди. Энэмнай манай ороной бүхы арадуудай Илалта болоно. Эхэ оронойнгоо, манай ехэ гэрэй хуби заяанай шиидхэгдэжэ байһан фронт дээрэ бидэ, Соведүүдэй ороной хамгаалагшад, ямар яһатанда хабаатайб гэжэ һонирходоггүй, харин зэбсэгэй, үзэл сурталай талаар аха дүүнэр ябаабди.

Мүнөө ямар аюултай ушарнууд болоно гээшэб? Би Арменидэ, Азербайджанда, Прибалтиин республикануудта, Молдавида, ороной бусад районуудта боложо байһан үйлэ хэрэгүүд тушаа хэлэнэб.

Би ород хүнби. Эсэгэ ороной дайнай нэгэдэхи бүлэгэй инвалидби, 45 жэлэй туршада хэбтэриин, тэргэ дээрэ һуугаад ябадагби.

Бага балшар наһаяа ходо дурдан һанадагби. Минии эсэгэ, үнинэй партизан Владимир Мардоленов бүхы наһаараа хүдөө тосхондо һууһан, бусад олон арадуудтал адли буряад хэлэ һайнаар мэдэхэ байгаа. Һураха сагай ерэхэдэнь, тэрэ намайе буряад тосхондо асараад, иигэжэ хэлээд, гэртээ харяа бэлэй: «Хүбүүмни, һура, эндэхи хүүгэдтэй нүхэсэ. Тэдэшни шамайе гомдохоохогүй». Үнэхөөрөөшье, хүүгэд хэзээдэшье намайе гомдохоогоогүй, буряад хэлэндэ һурахадам туһалдаг байгаа. Намһаа гадна, ород үхибүүд Воробьевууд, Максимовууд, Поповууд, Островскинууд, Яньковууд Үлэгшэнэй буряад һургуулида һурадаг һэн. Би хамта һурадаг Дамба Гырыловтэй үбгэжөөл Аюша Цыреновэй гэртэ ажаһуудаг байгааб. Тэрэ маанадые хуушан монгол үзэгтэй танилсуулаа юм. Бидэ хоерто тэрэ аб адлиханаар хандадаг һэн. Буряад хүнүүдэй зүгһөө намда муугаар хандаха ушартай нэгэтэшье дайралдаагүйб. Хүүгэд бага балшар наһанайнгаа һургаал бүхы наһандаа һанажа ябадаг. Бишье энээниие огтошье мартадаггүйб.

Дайнай эхиндэ бидэ, 10-дахи классай һурагшад, һуралсалаа үргэлжэлүүлһээр байгаабди. Уданшьегүй гартаа буу барижа, Эхэ ороноо хамгаалха ээлжээн ерэбэ. Би болон хамта һураһан нүхэдни, 1941 онһоо Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнай солдадууд болоо юм.

Би Воронежско фронтын бүридэлдэ элдэб яһанай хүнүүдтэй сэрэгэй частьда дайралдааб. Минии һургуулиин нүхэд буряад хүбүүд Цырендоржо Арданжапов, Мүнхэжаб Шагдаржапов тэндэ байгаа. Мартһаа июль һара болотор танкда эсэргүү ракетэнүүдэй ротодо, 1943 оной августһаа октябрь һара болотор пулеметно ротодо дайлалдаабди. Манай расчедто хоер ород, украин, армянин, нэгэдэмэл пулеметно ротын командир азербайджанец, стрелково 1-дэхи батальоной командир ород Скороходов, политическэ хубиин талаар комбатальоной орлогшо украинец Новодран, гвардиин майор ород Миньков байгаа юм.

Манай олон национальна ороной арадуудай хани барисаае хардахаар һэдэһэн хүнүүдые огтошье ойлгоногүйб.

Бидэ нэгэл орондо ажаһуунабди. Энэ манай орон. Элдэб үндэһэ яһатанай хүнүүдэй орон. Тиимэһээ бидэ эбтэй эетэй, нэгэл бүлэ шэнгеэр ажаһууха зэргэтэйбди.

Депутадта кандидат

ДМИТРИЙ АЛТАЕВАЙ ФОТО.

ХАРАЖА ҮЗЭХЫЕ НАЙДУУЛНАБ

Юрий Ястребов — Селенгинскэ ЦКК-гай ВЛКСМ-эй комитедэй секретарь, 1960 ондо түрэһэн, КПСС-эй, ВЛКСМ-эй гэшүүн. 1979 ондо Селенгинскэ индустриальна техникум дүүргээд, флодто албаа үнгэргөө. 1982 онһоо слесарезар хүдэлнэ, һүүлээрнь ЦКК дээрэ түхеэрэлгэнүүдые заһабарилха талаар мастераар хүдэлжэ эхилээ. 1985 ондо ВЛКСМ-эй райком МВД-дэ хүдэлхыень эльгээбэ. Милициин Селенгинскэ отделениин уголовно бэдэрэлтын оперуполномоченноор хүдэлөө. 1988 ондо ЦКК-гай комсомолой тоосоото-һунгалтын конференци дээрэ тэрэниие комбинадай ВЛКСМ-эй комитедэй секретаряар һунгаа.

Селенгинскын һунгуулиин 117-дохи округһоо Буряадай АССР-эй арадай депутадта кандидадаар ВЛКСМ-эй Кабанскын райкомой пленум тэрэниие дэбжүүлээ. Тэрээнтэй нэгэ округһоо дэбжүүлэгдэһэн хүнүүд гэбэл: С. Томилова, «Селенгаагропромстрой» трестын штукатур - шэрдэгшэ, ВЛКСМ-эй гэшүүн, А. Л. Дубанов, Селенгинскын машзаводой директор, В. Д. Климов, Селенгинскын больницын ахамад врач.

Мүнөөдэр бидэ комсомолой кандидат Юрий Ястребовтай манай корреспондент С. Очировагай үнгэргэһэн хөөрэлдөө таанадай анхаралда дурадханабди.

— Конституциин 6-дахи статья болюулагдаагүй. Партиин райкомой ямаршье инструктор хүтэлбэрилхы хүсэн байһан тула депутадта анхараагүй байжа магад. Депутадай үүргэ ямар гэжэ ойлгодогбта!

— Конституциин 6-дахи болон 7-дохи статьянуудые дэмыл хаража үзөөгүй гэжэ һананаб. Бүхы засаг Соведүүдтэ дамжуулан үгэхэ хэрэгтэй. 1977 он болотор КПСС-эй хүтэлбэрилхы үүргэ тухай статья байгаагүй. Партиин биргүй байдалда ороходонь, тэрэниие һүүлээрнь баталан абаа. КПСС-эй нэрэ хүндэ Конституцяар баталагдаха еһогүй, тэрэниие ажал хэрэгүүдээрээ гэршэлэн, нэрэ хүндэтэй болохо гэжэ тоолохо байнаб.

Гансал коммунистнууд болон бусад элдэб хүн зонуудай түлөөлэгшэд Соведүүдтэ орохо зэргэтэй. Арадай һунгагдамалай ямар байһанһаа нилээд олон асуудалнуудые шиидхэлгэ дулдыдаха.

Депутадта кандидадууд һунгагшадтай уулзалганууд дээрэ иимэрхүү нилээд олон үгэнүүдые хэлэжэ найдуулхые оролдодог: тэрэ энэ хэгдэхэ, ашаглалгада оруулагдаха, мүндэлхэ гэхэ мэтэ. Мүнөө би найдуулһан үгэнүүдые хэлэхэ аргамнигүй. Хэрбээ арадай депутадаар һунгаа һаань, ажабайдалай табиһан асуудалнуудые гүнзэгыгөөр хаража, бодожо үзөөд, энээнэй һүүлээр юу хэхэб гэжэ шиидхэхэ хэрэгтэй. Һунгалтын урдахи кампаниин үедэ һунгагшадайнгаа шиидхэгдээгүй асуудалнуудые тон һайнаар шудалхаб.

— Юра, һунгалтын урдахи ямар платформотойбши!

— Комсомол намайе кандидадаар дэбжүүлээ. Тиимэһээ комсомолой областной организациин һунгалтын урдахи платформо минии платформын үндэһэн болоо. Энэмнай залуушуулай эрилтэнүүдые хамгаалга болоно. Гэхэ зуура, манай округто ганса залуушуул бэшэ, харин наһажаал хүнүүд, хүгшэд, үбгэдүүд ажаһуудаг. Тиимэһээ би тэдэнэй эрилтэнүүдые мэдэхэ зэргэтэйб. Гэр байрын, ээлжээнэй, больницануудаар хангалгын асуудалнууд олохон хүнүүдэй һанаае зобооно. Манай район айхабтар баян юм. Тэрэ мяха, колбаса үйлэдбэрилдэг, загаһа олзоборилдог, зүгөөр магазинуудһаа хооһон байдаг лэ. Эндэ эдеэ хоол хубаарилгые хаража үзэхэ хэрэгтэй гэжэ һананаб.

Гэр байрын асуудал эрид хурсаар табигдана. Тэрэниие шиидхэхэ гэжэ оролдохо шухала. Юуб гэхэдэ, предприяти бүхэн өөрын мүнгэ зөөритэй, барилга хэжэ шадаха аад, барилгын материал гүй байдаг. МЖК-гай хүдэлөөе хүгжөөхэ, залуушуулда ссуда үгэлгэ түйлаха хэрэгтэй.

Мүнөө хаа хаанагүй ажахын тоосоон нэбтэрүүлэгдэнэ. Штадуудые үсөөрүүлхэдэнь, залуушуул ажалгүй үлэшэнэ. Тиимэһээ КЗОТ-ые хубилгаха хэрэгтэй.

Зарим залуушуул элдэб шалтагаанһаа уламжалан, дээдэ һургуулида һураха аргагүй байдаг. Студентын һуража дээдэ һургуулитай болохын тула мүнгэ урьһаар үгэдэг баруунай оронуудай дүй дүршэлдэ анхаралаа хандуулбал болохол байгаа.

— Республикын хэмжээндэ шиидхэгдээгүй ямар асуудалнууд шинии һанаае зобооноб!

— Буряад ороной экономическа бэеэ дааһан байдал, РСФСР-эй бүридэл соо автономито республикын статус дээшэлүүлхэ тухай асуудал һанааемни зобооно. Бидэ БурАССР-эй Конституци хубилгаха тухай Хуулиин проекттэй танилсаха аргатай байгаабди. Нюусаар дуугаа үгөөд, аб адлиханаар сэхэ һунгаад, нютагай Соведүүдэй түрүүлэгшэнэрые һунгагдаха тухай статьягай дэмжэгдээгүй байһаниинь халагламаар.

— Манай бодото ажабайдалһаа уламжалан, олон юумэн тухай удаан хөөрэлдэхэдэ болохо. Юундэб гэхэдэ, шиидхэгдээгүй асуудалнууд дэншье һаа, олон болошонхой. Һунгалтын урда тээхи кампаниие амжалтатайгаар үнгэргэхыешни шамда хүсэхэ байнаб.

Информал

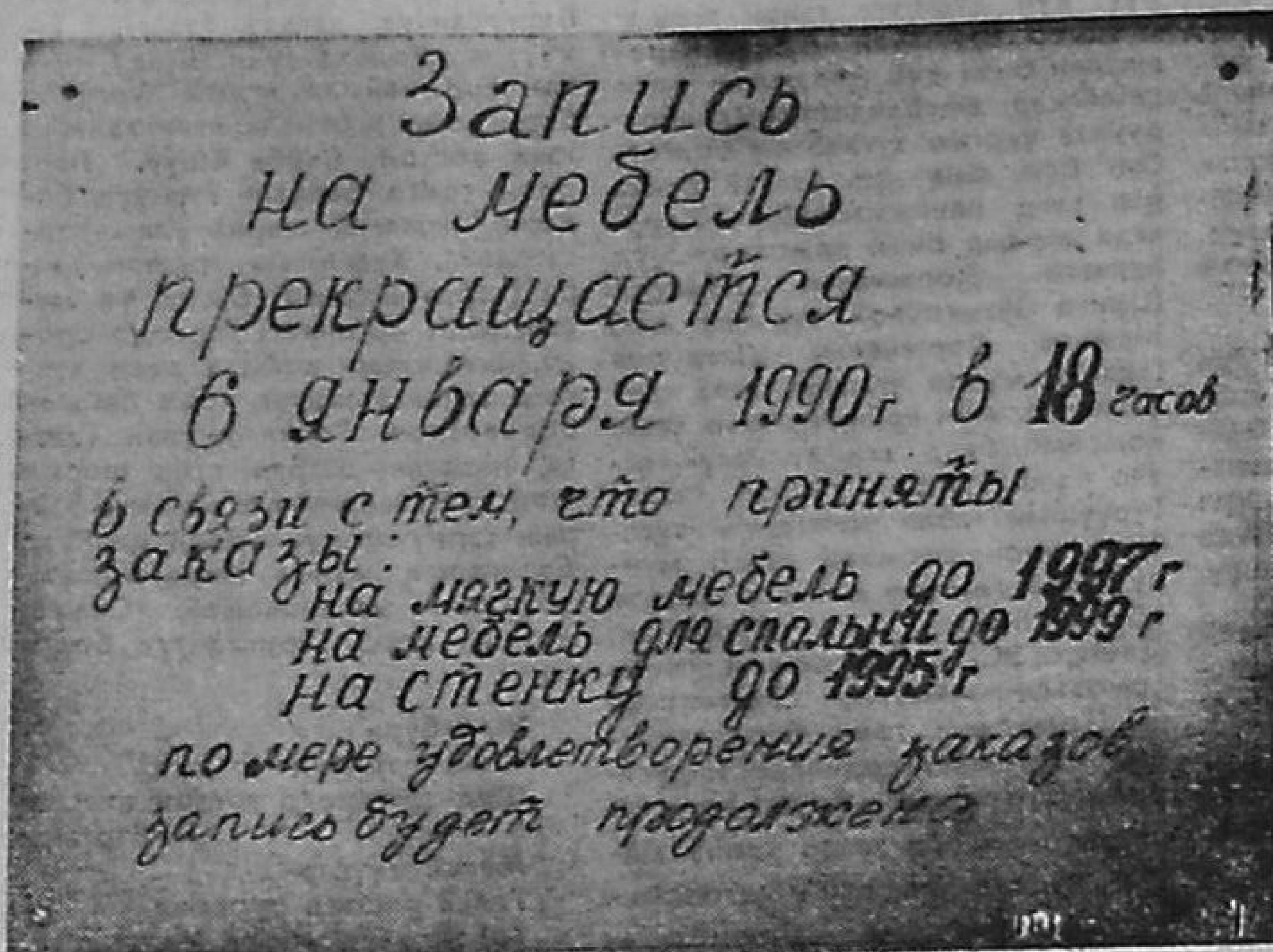

Басагад, хадамда бү гарагты...

Гэхэ гү, али энэ гайхамшаг ушарые 1995 он болотор хойшолуулагты. Хэрбээ хадамда гараха хүсэлтэй байгаа һаа, үбгэн болохо хүмни хайрсагуудһаа стенкэ гү, али ядахын сагта шэрээ дархалжа шадаха гү гэжэ эгээ түрүүлэн тодорхойлогты. Тиигээгүй һаа, таанад «дибаажанайнгаа отог» соо мебель абажа табиха аргагүй байхат (БМДК-гай «Мебель» гэһэн фирменнэ магазинай соносхолһоо уламжалан, энэ элирнэ).

Энэ соносхолой текст телефоноор уншахадамни, БМДК-гай директор А. П. Шапиро тон ехээр гайхаба. Магазинай хүдэлмэрилэгшэд мебель худалдажа абаха дуратайшуулай ээлжээе «гуримшуулха» талаар үүсхэл гаргаһан байгаа ха. Энэ удаа тэдэнэй гаргаһан энэ үүсхэл тухай мэдэжэ абахын аргагүй байба. Гэхэ зуура, 1995, 1997, 1999 гэһэн тоонуудые хараад, һайн юумэндэ найдахын аргагүй байба.

Ондоо тээһээ мебель абахабди гэжэ найдахань хүшэр ха. Гэбэшье сэхэ иигэжэ баталха аргамнай үгы. БурАССР-эй Минторгын ахалагша товаровед И. Г. Сокова хэрбээ таанадта хэлээ һаамни, абаһаар толилхот гэжэ шалтаг баряад, ямар нэгэ тайлбарилта үгэхэеэ арсаа.

Тиигэбэшье гэр бүлэ болохо хүсэлтэй хүнүүдэй урмаа хухарһанай хэрэггүй. БМДК-гай директор А. П. Шапирын һанамжын ехоор, мебель абаха асуудал республика дотороо 2000-дахи он хүлеэжэ байнгүйгөөр шиидхэхэ аргатайбди. Һаяын нэгэ номерто тэрэнэй һанал бодолнууд, дурадхалнууд тухай хөөрэжэ үгэхэ гэжэ оролдохобди.

В. ВЛАДИМИРОВ.

Дасан—манай дурасхаал

БИДЭНЭР, Сэлэнгын районой Галуута-Нуур тосхонойхид, манай эндэхи Галуута-Нуур (Тамчын) дасанай хуби заяагаар һанаата болоно, республикын бүхы хүн зондо ханданабди. Энэ хадаа XVIII зуун жэлэй Зүүн зүгэй шажан мүргэлэй архитектурын онсо шухаг хүшөө болоно. Хоер зуу гаран жэл гаталжа, манай үе хүрөө.

Анха түрүүн дасан 1741 ондо байгуулагдаһан юм. 1758 ондо гол дасангынь һэльбэн шэнэлэгдэһэн байна. Революциин урда тээ эндэ Буддын шажан мүргэлэй ехэ түб, Хамба ламын хүреэн байгаа.

Граждан дайнай үедэ эндэхи дасангууд тоногдоһон, һандаргагдаһан байна. Энээн тухай «Прибайкальская жизнь» газетэ иигэжэ бэшээ һэн: «...Августын 23-да Лавров түрүүтэй анархистнуудай отряд Галуута-Нуурай дасаниие тоноһон байгаа. Тонуулшад хоер автомобиляар ерээд, һэнэгтэй гэһэн бүхы юумыень хамажа абаһан байна. Ламанарай арһан дэгэл, һэеы шэрдэг, олбогууд хүрэтэр абащоо. Бүхыдөө 2 миллион түхэриг тухай зөөри тоноо».

Мүнөө үедэ тосхондомнай 18 дасан сооһоо оройдоол хоерынь — Сокшон болон Шойро дасангууд үлэнхэй. Олон жэлэй туршада онсо шухаг эдэ хүшөөнүүд ээзгүй хаягдажа, граждан дайнай тоноолгоһоо захалаад, һандарал эбдэрэлэй бүхы шатыень дабажа гараа, гэр байрашье, заһабарилгын мастерскойшье болоо. Эндэ музей нээхэ зорилготойгоор хэгдэһэн һэльбэн шэнэдхэлгэһээшье тэрэ һайжараагүй...

Мүнөө үедэ түүхын онсо шухаг дурасхаалта энэ хүшөөе хожомой үетэндэ бүтэн орхиһын тула тэрэниие нээхэ тухай асуудал табигдана. Юундэб гэхэдэ, «уран гартанай бодхооһон эртэ урдын һүмэнүүд урда үеын миил үээсхэлэн гоё бүтээлнүүд бэшэ, харин занабариин болон гоё һайханда дуратайгаар хүмүүжүүлгын хүсэтэ онол арга болохо зэргэтэй, үлзы ехэтэй дурасхаал ха юм...».

Галуута-Нуурай дасангай саашанхи хуби заяанда хамаагүй байхаяа болиит, һаналаа мантай нэгэдэжэ, Галуута-Нуурай дасангые һэльбэн шэнэдхэхэ хэрэгтэ һайн дуранайнгаа хубита нэмэри оруулжа дэмжэлсыт гэжэ Сэлэнгын районой, республикын бүхы хүн зондо, эрдэм соелой, искусствын ажал ябуулагшадта, ниитын эмхи зургаануудта ханданабди.

Манай районой олон хүн зон Галуута-Нуурай дасангые нээлгэдэ хубиингаа ноосэлгэнүүдые дамжуулха, хандиб табиха хүсэлэнтэй. Энээнтэй дашарамдуулан, Галуута-Нуурай поселково Соведэй дэргэдэ тусхай счет: № 00142512 «на Дацан» Гусиноозерское отделение агропромбанка — нээгдэнхэй.

Галуута-Нуурай поселково Совет, поселогой хүн зон.

ПАРТИЙНА ХҮДЭЛМЭРИЛЭГШЭД ҺУРАНА

Буряадаар хэлэжэ һураха хүсэлтэй байһанаа мэдүүлһэн КПСС-эй обкомой аппарадай 19 хүдэлмэрилэгшэд мүнөөдэр һуралсалаа эхилбэ. Мүнөөдэр үглөөнэй 9 сагһаа буряад хэлэ шудалха талаар курсанууд эхилхэ. Программа 9 һара соо шудалхаар хараалагданхай. Неделидээ нэгэ дахин 4 часай туршада хэшээлнүүд үргэлжэлхэ. ВСТИ-гэй англи хэлэнэй багша Ц. Н. Намжилон хэшээлнүүдые үнгэргэхэ. КПСС-эй обкомой секретарь Л. Ч. Нимаева, үзэл сурталай таһагые даагша В. М. Горлов, үзэл сурталай таһагые даагшын орлогшо В. Л. Кургузов, инструктор В. Ю. Оширова, эмхидхэлэй таһагые даагшын орлогшо Н. И. Камков болон бусад һурагшад болоно, буряад хэлэ шудалхань.

С. ОЧИРОВА.

ХУУРМАГ НЭРЭТЭ

БАЙГША оной январиин 9-дэ гараһан «Вечерняя Москва» гэһэн газетэһээ абтаһан тэмдэглэл минии урда хэбтэнэ. Нэгэдэхи хуудаһан дээрэ шэнэ һонинууд суглуулагданхай. Тэрэнэй дунда иимэ һонин уншанабди: «Тэрэ өөрынгөө бэшэһэн плакат дээрэ. Ехэ театрай хажууда байһан Буряадай Арадай фронтын түлөөлэгшэ 130-дахи статьягаар гэмнэгдэһэн хүнүүдые хамгаалхын тула гар табилга суглуулна. Имагтал юундэ 130-дахи статьяаб, тодорхойгоор тэрэтнай хэн бэ гэжэ хэлэжэ үгыт гэһэн асуудалнуудта тэрэ харюусабагүй. Гэхэтэй хамта, РСФСР-эй Уголовно кодекс соо энэ статья хардалгын түлөө харюусалгада зорюулагданхай... Мүнөө Москвада элдэб хүнүүдые хаража болохот».

Һүүлшын үгэнүүд тон зүбөөр лэ хэлэгдээ ха. «Үнэн зүбэй түлөө» тэмсэһэн хуурмаг нэрэтэ Буряадтай ямар утаһаар холбоотой байгаа хаб? Арадай фронтын зүгһөө иимэ ябуулга хэхыень хэн тэрээндэ дурадхааб? Эдэ асуудалнууд харюугүйгөөр үлэшэнэ. Имэрхүү хүнүүдтэ мүнөөмнай ехэл зохид саг болонхой. Өөрыгөө хэншьеб гэжэ нэрлэхэдэшни хамаагүй, плакат зураад лэ талмай дээрэ гаража, гар табилга суглуула. Имэрхүү ябадал гаргажа, республикын нэрэ бузарланаб гэжэ анхаралаашьегүй хандуулаагүй ябахада болохо байнал.

Энэмнай ехэл уйдхартай, аяшьегүй ябадал болоно бшуу...

Б. БОРБОЕВ,
манай штатнабэшэ корр.
Москва хото.

РЕДАКЦИҺАА. Манай республика дотор ниитын эмхинүүдэй дундаһаа (бүридхэлдэ абтаһан, үгышье) өөрыгөө Арадай фронт гээшэб гэжэ нэрлэһэн эмхи үгы гэжэ бидэ мэдэнэбди. Гэхэ зуура, жэлэй урда тээ үүсхэлшэдэй бүлэг иимэ эмхи байгуулха талаар хүдэлжэ эхилээ һэн. Теэд хожомоо энэ хүдэлөөн ондоо арга хэрэглэн, һунгагшадай клубуудые байгуулаа һэн. Иимэ байдалые эсэстэнь хүрэтэр тодорхойлхын тула бидэ бүлэгэй гэшүүдэй нэгэн РСФСР-эй арадай депутадта кандидат Е. Кисловтэ хонходообди. Евгений эрид иигэжэ хэлэбэ: «Хуурмаг нэрэтэ. Нэгэдэхеэр, Буряадта Арадай фронт байхагүй, хоердохеор, хүдэлмэриин тэд ондоо онол аргануудые хэрэглэдэгбди. Ниислэл хотоор плакадуудые баряад ябангүйгөөр нютаг нютагуудта Соведүүдэй хүсөөр асуудалнуудые шиидхэхэ хэрэгтэй».

Ном хэблүүлхэ хүсэлтэйб

ОРОН доторнай һүүлэй жэлнүүд хоер жэлэй туршада хэблэлэй ажал ябуулга үргэн дэлисэтэйгээр ябуулагдана. Томо городууд болохо Москва, Новосибирскдэ үмсын хэблэлнүүд мүндэлжэ эхилээ. Танай захиһан ном, буклет, хэблэлэй бусад продукци хэдэхэн һарын туршада бэлэн болошоод байха.

Энээнэй таатай зохид байһыень литераторнууд, публицистнүүд хэлэхэ аргатай. Тэдэнэй хүн бүхэниинь ном хэблүүлхын тула хоер-гурбан жэл хэрэгтэй болодог гэжэ һайнаар мэдэдэг. Эндэ хэды эмхи гуримгүй байдалнуудтай ушаржа, нервээ хүдэлгэхэш. Харин манда энэ хэрэг ямар гээшэб! — гэһэн асуудалтайгаар бидэ республиканска типографиин филиалай начальник Евгений Дегтяревто хандаабди.

— Юуб гэхэдэ, Буряадай номой хэблэл ажал ябуулгын бүхы зүйлнүүдые онсо эрхэдээ абаа. Манай республиканска типографи хэблэлэй ажал ябуулгын талаар ямаршье эрхэгүй байгаа. Оройдоол хоер һарын урда тээ манда плакадуудые, хуудаһануудые, букледүүдые, брошюрануудые хэблэхэ арга олгоо. Баруунай оронуудай үйлэдбэриин ээдтэл адли үргэн эрхэтэй бэшэшье һаа, яһала хэблэлэй зүйлнүүдые гаргаха аргатай болобобди. Манай предприятиин бааза дээрэ «Ном» гэһэн кооператив байгуулагдаа. Би тэрэнэй түрүүлэгшын орлогшо болодогби.

Һарын урда тээ буряад «танка» гэхэ гү, али буряад бурхануудай зурагуудые хэблэн гаргаабди. Буряадай музейнүүдэй жасанууд 18—19 зуун жэлэй Түбэдэй, Монголой, Буряадай гайхамшаг уран зураашадай зурагуудһаа хэгдэһэн слайднууд тэрээндэ материал боложо үгөө.

Энээндэ юундэ ингэрээ анхаралаа хандуулаабибди гэхэдэ, мүнөө нацинууд хоорондохи харилсаануудай асуудалнууд эрид хурсаар табигдана бшуу. Энээнһээ гадна «танка» буддистнүүдтэ зорюулагдана. Иимэ продукци һайн шанартайгаар гаргаа һаа гэжэ һанахадашни, маанадһаа олон юумэ дулдыданагүй бшуу. Шанар һайнтай саарһан, мүнөөнэй аппаратура дуталдадаг байна. Гансал «танка» хэблээд болихогүйбди гэжэ һананаб. Юундэб гэхэдэ, энэмнай оройдоол түрүүшын хараасгай болоно.

— Манай типографида районно 16 газетэ, республиканска 3, олон хэһэгээр гарадаг газетэнүүдые хэблэдэг. Тэдэ хэзээ нэгэтэ мүнөө сагай эрилтэнүүдэй ehoop шэмэглэн гоёогдохо гээшэ гү! Хэблэлэй шанарһаа газетын түхэл шарай гүйсэдөөр дулдыдадаг.

— Мүнөө манай типографи фотонабор шудалжа эхилэнхэй. 1990 ондо гурбан офсетнэ машина тодхоод, офсетнэ аргаар районно газетэнүүдые гаргажа эхилхээр хараалагдана. 1991 онһоо республиканска газетэнүүд иимээр гаргагдадаг болохо. Редакцинуудта хүдэлмэрилэгшэдтэ персональна компьютернүүд тодхогдоһой гэжэ хүсэхэ байнаб (тэдэниие тодхоод байбал, сэхэ тэндэһээ наборто эльгээгдэхэ). Оронoй зарим редакцинуудта компьютернүүд тодхогдожо эхилэнхэй. Жэшээлхэдэ, Алас-Дурна зүгэй Владивостогой редакцинуудта тэдэ тодхогдонхой. Харин бидэ мүнөө дээрээ тэрээн тухай хүсэхэһөө бэшэ юумэгүйбди.

— Республиканска типографиин коллектив һунгуулиин 62-дохи округһоо таниие городской Соведэй депутадта кандидадаар дэбжүүлээ. Ерээдүймни ажал ябуулга ямар байха гэжэ һананабта!

— Соведүүдэй хүдэлмэриин нэгэл тала тухай хэлэхэ хүсэлтэйб. Нэн түрүүн тэдэ гэр байрын асуудалнуудта гол анхаралаа хандуулха зэргэтэй. Эндэ үмсын, кооперативна гэрнүүдые барилга МЖК үргэн дэлисэтэйгээр ябуулха шухала. Хэрбээ намайе һунгаад байгаа һаань, гэрые үмсэдөө худалдажа абаха тухай хуули баталалгые түйлаха һэм. Иимэ хуули республикын хэмжээндэ баталан абахада болохо. Манай оронoй бусад регионуудта прецедентнүүд бии бшуу.

Энэ асуудал минии һанаае юундэ ехээр зобооноб гэхэдэ, намайе депутадта кандидаар дэбжүүлһэн республиканска типографиин коллектив өөрын гэр байрын жасагүй юм.

Е. ПАНИНА.

ДУРДАЛГЫН ҮДЭШЭ

...ДОНДОК Улзытуевай шүлэгүүдэй согсолборинуудай табигдаһан столхон дээрэ хоер шубуун дэн толотон яларна. Поэдэй түрэһэн үдэр тэмдэглэхын тула студентнүүд, ВСГИК-гай багшанар, айлшад бишыхан аудитори соо суглараа.

Поэдэй намтартай танилсалга тэрэнэй ажабайдалай һонирхолто хуудаһануудые манда нээжэ үгэнэ. Тэрэ үйлэ хэрэгүүдэй эрьюулгэ соо ажаһууһан байгаа. Тиимэһээл поэт Дондок Улзытуев олондо һайшаагдадаг байһан. Тэрэ олон тоото аяншалгануудта ябаа, олон хүнүүдтэй танилсаа, элдэб уулзалгануудта хабаададаг, хэни нүхэдөөршье олон байһан юм.

Тэрэнэй хүбүүн Амарсана Улзытуев Горькиин нэрэмжэтэ литературна институт бэһал дүүргэнхэй. Тэрэ мэргэжэлтэ литератор байһан тула эсэгынгээ зохеохы ажалда сэгнэлтэ үгөө. «Бидэ 17 жэл зайтайгаар эсэгэтээ нэгэл институтдэ һураабди, хамтын нэгэл байрада ажаһуугаабди. Дондогой хүбүүн гэжэ намайе танихадань, би тон ехээр гайхагша һэм. Эсэгэмни бэлигтэй бэрхэ поэт байгаа бшуу. Тэрэ уян нугархай жэнхэни буряад хэлые эрхим һайнаар мэдэдэг һэн. Тиимэһээ тэрэнэй зохеолнуудые уншахада, хэды ульгам гоё байдаг гээшэб».

Поэтесса Цырен-Дулма Дондокова Дондок Улзытуевые тон дүтэ таниха байһан юм. Тэрэнэй 7-дохи классла һуража байхадаа, ямар нэгэ конференци дээрэ «Шэбэртэ» гэһэн шүлэгөө түрүүшынхеэ уншаһыень дурдан һанаа. Һургуулида һуража байхадань, тэрэнэй түрүүшын шүлэгүүдэй согсолбори гараа юм.

Уулзалгын үедэ бэлигтэй бэрхэ поэт Дондок Улзытуевай шүлэгүүд уран хурсаар ээдэлээ. Буряад студентнүүдэй «Соел» гэһэн ансамбльда ябагшад поэдэй шүлэгүүдээр найруулагдан зохеогдоһон уян нугархай дуунуудые хонгёо һайханаар гүйсэдхэжэ, эндэ суглараашадые баясуулаа. Поэт Дондок Улзытуев ажабайдалда айхабтар дуратай ябаһан юм.

С. ДОНДОКОВА,
ВСГИК-гай студентка.

Публицистикэ

Түүрээн ерэhэн суурянууд

Бидэ бэрхэшээл түбэгүүдээр олон «тохеолготой» байhан 1989 оной хяра дабажа, саашанхи хярануудай долгитоhон нюрганууд тээшэ hанаата болонгоор шэртэнэбди. Мүнөө Эхэ оронойнгоо хуби залан тухай гэхэ гү, али арад зонойнгоо үндэhэн шухала зорилгонууд тээшэ hанаата болобошье, сэхыень хэлэхэдэ, бодото ажал хэрэгүүдээрээ урдаа табиhан зорилгоео бэелүүлжэ ерэбэбди. Гэбэшье олон бэрхэшээлтэ асуудалнууд үшөөл шиидхэгдээгүй байhаар. Ерээдүй сагые бүгэдыемнай hонирхон хаража, дуугай гэрдэн байна бшуу. Хүн — ниитын байгуулалга соо нэгэл шухала үүргэ харюусаhан «шүрэб» гэжэ ойлгодогбди. Арад — шинии түлөө, ши — арадай түлөөш! Ингээд ерэхэлээрээ орон доторнай ямаршье «амяаралганууд», үндэhэ яhанай илгаанууд, түмэр харгы дээгүүрхи гэхэ гү, али Воркутадахи шэнги буhалгаанууд, мүн бусад зүришэлдөөнүүд хамтымнай ехэ хэрэгүүдые хойшо татана. Мүнөө Бэку хотодохи шанга байдал ехэхэн уршаг татаба. Өөhэдын онсо шүүбэригүйгөөр «өөдэнь хаяhан шулуумнай» өөрымнайл толгойдо унажа, усал хохидол ушаруулна бшуу. 1990 оной январиин 15-най Указые Азербайджанай газар дээрэ хүсэндэнь оруулха тухай СССР-эй Верховно Соведэй Түрүүлэгшэ нүхэр М. С. Горбачев тусгаар соносхобо бшуу.

Алишье түбиин үнсэгтэ ажаhуугша,
Африканец, монгол, немец гү, али чукча
Хамагые туйлагша ниигэм бодолоор
Холые хаража, гол харгыгаа тодолоод —
Тэгшэ эрхын наран hүлдые сахижа,
Тэниглэн еhоор харилсаял, сэг ахижа...

Арадуудай дэмбэрэлтэ хани барисаан тухай буурал холымнай буряадууд иигэжэ хэлэдэг hэн гэбэл: «Арбан хурганайнгаа алиинешье шэмхэхэдэ адли үбшэнтэй, энээн шэнги элдэб яhатанай хэниинешье доромжолходо мүн үбшэнтэй!». Эндэ холын бодол, ниигэм суртал мэдэрнэбди. Хүгжэлтэгүй, зогсонги үе сагай «hажажа» байха hамбаанда ниитэ арадуудаймнай социальна хүрьhэн дээрэhээ, оhол ехэтэ «ортоомонууд», гэнэ ехэтэ «гибридүүд» ургажа, Ленинскэ национальна шугамые «балартуулжа» захалhан гээшэ ха. Үнгэрhэн сагые хүн бүхэн мэдээжэ гэжэ hүүлэй үедэ хэтэрмэ үгэ хүүрнүүд дэлгэрнэ. Мүнөөшье баhа тэнсүүриень алдуулха hэдэлгэнүүд хэгдэнэ. Ошоhон он жэлнүүдэйнгээ гол «hудалые» барихадамнай, оронойомнай олохон газарнуудта оhол, шууяан болоhониинь эли мэдэрэгдэхэ байха. Жэшээнь, Якутскда, Дунда Азиин республиканuудта, мүн бусад газарнуудта болоhон «мухар наншалдаанууд» тэрэл «мухар гэдэhэнэй үбшэнэй» түрүүшын шата байгаа бшуу. Урдань буряад нютагуудта ологойн хиигээр (мухар гэдэhэнэй үбшэн) үбшэлhэн хүндэ гурбахан лэ тан уулгаад эдэгээдэг байhан юм. Мүнөө мэсын аргашан (хирург) тэрэниие отолжо хаяна бшуу. Иимэ «мухар» үбшэнтэнэй олошоржо байhан сагта, тэрээнтэй тэмсэл ябуулхадаа «уулгахашье», «отолхошье» дүрбэн тэгшэ ажал ура наряар ябуулха саг тулажа ерэбэ!

Нэрэ, заншалдамнай «улерил» нэбтэржэ,—
Ехэ яhатанай нүлөөн үсөөндөө халдажа,
Байдалнай — үндэhэн хэлэ, соелоо алдажа,
Байгаалимнайш жэнхэни жама эбдэржэ —
Өөрын бодолгүй — мухар сэг «нурашоо» hэн.
Өөдэгүй, томошье асуудалнууд худхаршоо hэн.

Мүнөөнэй хүн хэншье хадаа, эрдэмтэншье байг, эгээлэй юрын ажалшаншье байг элинсэг угайнгаа эдлэжэ, эмхилжэш ябаhан али бүхы баялигhаа таhаршанхай гээшэ. Жэшээнь иимэ: газар уhалалга, сабшалан үрэжүүлэлгэhээ эхилээд, үхэр малай үүлтэрэй шэнжэ шанар энэ талаар мэргэжэhэншье залуушуул ехэ оборhоор ойлгодог, зарим ушарта алга маахам — хооhон лэ! Гадна мал үүсэлхэдээ урдын гуримаар мяхашье эмдэжэ шадахагүй саанаа, мяха, яhанай нэрэшье мэдэдэггүй. Урда үеымнай үхибүүд эм домдо ородог сэсэг, набшын, юрэ ургасын нэрэ мэдэдэг, тэдээн бүхэниинь танидаг бэлэй. Аха зоной асуудалда анхаралтайгаар харюусадаг, хээрэ газаа hэлгэсэлдэн гараха ушарай дайралдабал, аха хүниие хүндэлжэ, урдуураа табидаг, аха аргаараа туhалха сэдьхэлтэйгээр хүмүүжүүлэгдэдэг hэн.

Ашата байгаалиин «амисхаал» болоод, ажалай башар халдаагүй hургуулитан залуу зомнай, сэхыень хэлэхэдэ, «түүхэй», болбосороогүй эрхэтэд мүн болоно.

Ажабайдалаар дабаагүй «ууланууд»
Агуу сагайнгаа эрхээр эрид бодошоол.
Ороной олон дээдэ hургуулинууд
Ондоохоноор hүүри табихаар болошоол!

Ажабайдалтаяа нягта холбоотой мэргэжэлтэдые мүнөөнэй хүдөө ажахы хүлеэнэ гээшэ. Эндэ юун тухай хэлэнэбши гэхэдэ, наhанайнгаа амаралтада гараhан ахамад зонойнгоо баян дүй дүршэл халажа абаhан, мал аргалдаг али олон дом арганууд хүрэтэр хүдөөгэй зоной жэнхэни шадабариие мүн лэ ойлгодог, эрдэм мэдэсээрээ нилээдгүй үргэн hургуулитай мэргэжэлтэд тухай хэлэнэбди. Эндэ тон богонеор үг-маг гэгдэбэ.

Юрэ хэлэхэдэ, манай Хөөрхэдэ табин дүрбэн жэлэй саада тээ «Манай-Ажал» колхоз байха сагта ори гансахан «полуторка» машина бии болоо hэн. Эдэ баримтанууднай юу гэршэлнэб гэхэдэ, таруу hуудаг буряадуудай «боролжын сеадхи» борохон байдалhаа нагшаа гаража, болбосорхы замдаа шиидэн ороод ябаhан түрүүшын ехэ шата байгаа. Мүнөөдэрэй байдалаар абажа харахада, тэрэмнай юртэмсын ямар нэгэн гээгдэнги булан болошоно ха юм. Гэбэшье мүнөөнэй хүнүүд тэрэ сагай хүнүүдэй хахадташье хүрэжэ хүдэлжэ шадахаяа болео. Эндэ сэг сагай эрьелтын жама гэбэшье, угсаата арадайнгаа узуур үндэhэн соелые, алишье сагта алдууригүй сахимаар еhо заншалые, хуушардаггүй хурдан хурса түрэл хэлээ абажа ябаха гээшэмнай хэтэ мүнхымнай наран шэнги үүргэ, амин hайхан уялга мүн!

Мүнөө Хөөрхын совхоздо ажалай алишье hалбарида булта залуу мэргэжэлтэд хүдэлнэ. Ажахыhаа ашаг олзо ехээр абадаг болохо гэhэн hайшаалтай уг зорилго урдаа табинхай ааб даа.

— Малшад, механизаторнуудhаа гадна hалбари бүхэниие хүтэлбэрилжэ ябаhан мэргэжэлтэднай бэеэ сүм даажа, демократиин үндэhөөр туд бүриингөө үүргэ гээшые хүтэлбэрилдэг юм. Өөhэдынь өөhэдтөө табиhан түсэбүүдтэ дирекци болон парткомой зүгhөө ехэл болгоомжотойгоор хандадагбди,— гээд совхозой директор М-Б. Г. Дондоков партком дээрэ хэлэhэн юм.

Энэ хэлэгшын баталhан шэнги, hаяхан агроном Ч. Ц. Ринчиновтэй уулаахадамни, тэрэ газар таряалангай эзэн еhоор иигэжэ хөөрөө hэн: «Бидэ энэ жэлдэ таряанай гектар талмайhаа дунда зэргээр 10 центнер ороохото ургаса хуряажа абаабди. Харин ерэхэ жэлдэ хүрьhээ шэнжэлжэ, аха аргаараа үтэгжүүлгэ хэхэ бодолтойбди. hанаанда юуншье бии, зүгөөр гансата «угаархын» аргагүйл даа»— гээ hэн. Эдээхэн үгэнүүд соохоо эзэн хүнэй мэдэрэл соностоно. Нэмэжэ хэлэхэдэ, тэрэ совхозойнгоо комсомолой эхин эмхиин секретарь юм.

Совхозой ажахы таряанай дүн хамта 8649 га газартай, мүн сабшалангай 1561 га талмайтай байба. Дүн хамта арба мянган центнер үбhэн хуряагдаа. Эдэ үрэ дүмнай даб гэhээр сагайнгаа эрилтэдэ хүрэхэгүй байна бшуу.

СССР-эй арадай депутадуудай хоердохи съезд дээрэ түрүүлэгшэ Н. И. Рыжковой хэhэн элидхэл соо «Тогтууритай hайн экономикодо орохо арга зам» тухай хэлээшэнь арадай ажахын «барометр» шэнгеэр мэдэрэгдээ hэн. Тэрэ үшөө иигэжэ нэмээ hэн: «Тон тодо hонор, hайнаар шэглүүлэгдэhэн ябуулгануудай программын үндэhөөр арадай ажахын бүхы шатын, бүхы ажалшадай эршэмтэй, эбтэй зэтэй ажалай ашаар лэ тохеолдоhон байдалhаа гаража болоно...».

Эдэ үгэнүүд Совет гүрэнэй эрхэтэн бүхэндэ сэхэ зорюулагдаhан, хүлеэсэтэй үндэр hэшхэл мэтээр соностоно бшуу. Оролдосотойл хүн лэ ахирхан тулюур ажахыгаа асари ехэ ашаг үрэтэй, түрүү хүгжэнги hалбари болгожо шадана бшуу.

Газар — хамагые харюусагша Эхэ.
Газарта хэндэал hаа мууса —
Үгырхын хара үйлэтэй нүхэсэхэ,
Үйлээ — өөрөөл харюуса!
Газар эхынгээ гүн ашые харюула —
Гартань — «хэшэгынь» барюула...

— Минии эсэгэ эрдэм номтой болохыемни хүсэдэггүй юм hэн. hургуулигүй эрэ анзаhанай барюул дээрэ бүхэриг юм гэжэ hургадаг байгаа,— гээд Терентий Семенович Мальцев нэгэ дурдалга соогоо бэшэhэн бэлэй. Энэ хүмнай газар ажалтай бүхы наhаяа холбожо, тэрэнэй бодото эзэн болоожо тодорhон ааб даа. ВАСХНИЛ-ай хүндэтэ академик, Социалис Ажалай хоер дахин Герой гэhэн нэрэ солыень мүнөөнэй hургуулитан булта мэдэнэ еhотой. Ажаллажа ябаха хаhа соогоо амаралтын газарнуудаар, аршаан, аяншалгаар бэеэ сэнгүүлхэ дурагүй, үрэжэлтэ газараа үдэр бүхэндэ эрьежэ, хаража, харууhалжа ябадаг зантай hэн. Ажалша хүнэй абьяас энэл даа!

Үнэхөөрөө манайшье үбгэ эсэгэнэр үнэтэй сагаа миин үнгэргэхэ дурагүй, заал hаа тэдэнэйш ажалша гар хэхэ юумэеэ олоод лэ байдаг hэн. Хөөрхэдэ Дэлэгэй Шагдар гэгшэ үбэлэй үдэшын утада, түлүүрэй галай гэрэлдэ хэдэн олон шаргын гасуу, үгышье hаа, тэргын хоори сабшажа хатаадаг зантай байhан гэхэ.

Мүнөө үнэтэй hайн сагууднай телевизорэй экран дээрэхи «футболой талмайн» дэргэдэ хооhоор үнгэрэшэнэ бэшэ гү? Энэ үе соогүүр үсөөхэн малшад моринойнгоо тоног зэмсэг хадхажа hуудаг гү, али магад...

Арадай ажахые хурдан түргэнөөр, имагтал зүб мүрөөр хүгжөөхэ хэрэгтэ Буряадай республикын, тэрэ тоодо Хөөрхын совхозой ажалшадhаа сэхэл дулдыдалсаха байhаниинь эрсэшагүй. Энэ хэрэгтэ «Буряадай залуушуул» газетэ ехэ үүргэ дүүргэhэншье, дүүргэхэшье байна. «Түрүү дүй дүршэл» гэhэн гаршаг доторoo хуушанай булгатанарай ажалай баян дүй дүршэлые одоо сагайнгаа ажабайдалтай холболдуулха үүргые хүтэлбэри болголсоо бол, аша үрэ ехэтэй байха hэн гээд hанамжалнабди. Хөөрхэдэ хореод оной комсомолшууд Бэлигто Доржиевич Гомбоев (Цокто Номтоевой түрэhэн аха) Жамьян Доржиевич Шагдуров (эдэнэй мүнөө үгышье hаа) тэрэ үеыншье, мүн хойшонхишье үеын комсомолшууд хаа хаанагүй газар нютагуудта дүүрэн гээшэ. Түрүүшын табан жэлнүүдэй түсэбөөр орон соомнай гаhар мундуу хүдэлөөн үер шэнгеэр эбхэрэн ябажа байhан юм. Дурдабал: ДнепроГЭС-эй, Магниткын, Комсомольск-на-Амуре, Сталинградска тракторна томо барилгануудай гэхэ мэтэ социалис индустриин түрүүшын барилгануудай бодожо байhан газар тээшэ манай Буряад-Монголой автономито республикаhаа комсомол-залуушуул ошожол байhан юм. Тэрэ тоодо минии хадам эхын түрэhэн аха С. Ш. Гылыков гэгшэ Комсомольск-на-Амуре — ехэ барилгада сэхэ ошоhон юм лэ даа. Тэрэ сагтамнай хилээмэн нормото, гэр байрын асуудал бэрхэтэй, хубсаhа хунар тухай үгэшье гаргаhанай үлүү...

Тэрэ үедэ ниислэл хото Улаан-Үдэдэмнайшье «Буряадай гигант» гэжэ алдаршаhан томо барилга мүнөө (ЛВРЗ) hуурияа тодхожо байгаа. Эндэшье манай нютагай хүбүүн Агбанов Санжимитап Агбанович комсомолой уряагаар ошоhон юумэл. Энэ хүмнай мүнөө ная наhаяа дабанхайшье hаа, хүнгэн сарюун. Түмэршье, модошье, алташье, мүнгэшье урлаха дүрбэн тэгшэ бэлигтэй хүн ааб даа. Ород, монгол, түбэд бэшэгтэй. Хөөрхын библиотекэ соо хирэ-хирэ болоод уулзагшабди. Үнгэрhэн ехэ дайнай ветеран hэн тула, тэрээн тухай номуудые уншаха дуратай юм.

Саяан уула Байгал далай түшэглэhэн
Сагаан буурал элинсэг холын буряадууд —
Түүхын гүнhөө түүрээн ерэhэн «суурянууд»
Түхэрэен еохор, түрүү соелоор бүжэглэнэл.
Эндэ мүнөө элинсэгүүдэйнгээ яhан дээрэ
Эршэдүүлэн табяалди, индустриин хүлэр мөөрэ!

Социалис индустрие Совет оромнай сэг соогоо хүгжөөжэ шадаhаараа солотой! Тэрэнэй ашаар гансахан манай совхоздо элдэб түхэлэй 22 тракторнууд, тэрэ тоодо, гэнжэтэ 7 трактор, 16 элдэб түхэлэй машинанууд, гадна үмсэдэ гуша гаран хүнгэн машина тоологдоно.

Саашань хэлэхэдэ, 1709 эбэртэ бодо малтай, 130-аад толгой адуутай, мүн 1265 толгой хонитой, үнеэд түрэхэ гунжадтаяа 550-яад толгой бии байна. Эдэ бүгэдые ашаглажа, эзэн еhоор эзэмдэжэ ябаhан 105 хүдэлмэришэдэй жэлэй тоосоогоор гар дээрээ абаhан мүнгэн тухай хэлэхэдэ элдэб янза. Тэдээн соохоо бараг зэргынь абахада, малшан Бальжинимаев Декабрь гэр бүлөөрөө 9500 түх., механизатор Баторов Демдиндоржо 2500 түхэриг, hаалишан Гунзынова Мария мүн лэ 2500 түхэриг абаhан болоно.

1989 оной январьhаа Хөөрхын совхоз гэжэ бэеэ дааhан ажахы эмхидхэгдээ hэн. Нэгэ жэлэй хугасаа соо ехэ юумэ, иланга барилганууд хэгдээ гээшэ. Түрүүлэн дурдаха зүйл гэхэдэ, тосхон соо найман жэлэй hургуули баригдажа, жаран жэлэйнгээ найр хэхэ золтой байба бшуу. Тиин олон тоото байрын гэрнүүд бодожо, нютагай шарай улам hэргээгдэбэ. Хужартын аршаан дээрэ (хэрхэ болоод, бусад үе мүсын үбшэ аргалдаг) торходо орохо, шабараар шабаха хоер тусгаар таhалгатайнууд томо байшан бодхоогдоо. Гадна hүүлэй Гээгэ, hалагайн-Шэбэр гэжэ шорын модогүй газарнуудта шэнээр байрын гэрнүүд, мүн малай далнууд баригдажа, мүнөө тэндэ малшад үбэлээжэ налайшанхай. Саашадаашье шэнэ барилганууд бодохо.

Жэл бүри
Шэнэ гэрнүүд ургажа,
Шэдитэ гараар тосхон шэнээр hэргэнэ.
Малай гүүртэ
Галай элшээр гургажа,
Голой нэрэ город хүрэтэр ургэнэ.
Хуушан гэрнүүд
Хойшол гарана түригдэн,
Хайша хэрэг доронь сахариг оруулжа;
«Болохол энэш
Голохол бэшэ»— гэлдэжэ
Олохон айлнууд малаа досоонь түрүүлнэ.

Россида ажаhуудаг олон үндэhэ яhатанай түлөөлэгшэд Хөөрхэдэ нютагжанхай. 1940 ондо Татарай АССР-hээ ерэhэн зомнай ганса хэлээрээшье бэшэ, олон зүйлнүүдээрээ нютагай заншал баримталжа заншанги. Тиихэдэ 1954 ондо Чувашай оронhоо ерээшэд, бүри hүүл тээшэ Тульскэ болон бусад область, хизаарнуудhаа ерэhэн зон нютагжадаг hэн. Эдэмнай түрэл совхоздоо малшанаар, механизатораар, мүн бусад ажалда хүдэлдэг. Наhатай зомнай наhанайнгаа амаралтада гаранхай. Тэдэ нютагайхид соохоо Архипов Петр Прокопьевич партиин гэшүүн, Буряадай АССР-эй габьяата механизатор нэрэ зэргэтэй.

Эхэ оронойм
Элдэб яhатан хамтаараа
Хөөрхэ нютагайм
Хүрьhэн дээрэ сүм таараа —
Уабск хүбүүн
Буряад басаган hамгатайл,
Ород басаган
Татар хүбүүн үбгэтэйл.
Иигэжэ мүнөө
Интернационал дуулана —
Ильич багшын
Мүнхэ суртал дуудана!

Гансахан Хөөрхэ нютагhаа Совет оронойомнай уудамаар тараашаhан олон тоото мэргэжэлтэд — нютагайхид ехэ олон. Жэшээлэн дурдабал: Алас-Дурнада — Жамбалов Цынден, Дунда Азида — Цырендоржиева Санжижап, Балтиин далайн эрьедэ — Гомбоева Бутидма, Балжидма эгэшэ дүүнэр, ниислэл хото — Москвада Гунзынов Галан, Омскдо — Жемьянов Жалбу, Таймырта — Идиатов Самат, Хойто мүльhэн далайн эрьедэхи Черскдэ — Содномова Сэсэгма гэхэ мэтэ бусад олые дурдалтай. Эдэмнай булта гэр бүлөөрөө ажаhуудаг мэргэжэлтэд мүн. Энэ — гайхамааршье, баясамааршье.

Совет засагай үрэжэлтэ дулаахан наран доро сэсэглэн hалбаржа, үндэhэн соел болбосоролоо, еhо заншалаа, уран зохеол — хэлээ улам саашань хүгжөөхэ гээшэ мүнөө үе сагта шухалын шухала асуудал болоно гэжэ мэдэрнэбди!

Буусата угаймнай яhан дээрэhээ
Буряад оромнай үндэhэлдэг.
Түрэл арадайнгаа баян хэлэнhээ
Түбидэ соелнай зэдэлдэг —
Октябряар олдоhон гүрэн түрэеэ
Омогорхон зомнай хүндэлдэг!

Дансаран ДОРЖОГУТАБАЙ,
Буряадай АССР-эй соелой габьяата хүдэлмэрилэгшэ, СССР-эй кинематографиин отличник.

САГААЛГАН ТУХАЙ БОДОЛНУУД

ТҮҮХЭҺЭЭ

Арбан гурбадахи зуун жэл хадаа монгол угсаатанай ажабайдалдахи гайхамшагта үе саг байһан гэжэ урданай түүхэ, элдэб эрдэмтэдэй шэнжэлэлгэнүүдһээ, зохеолнуудһаа бидэнэр һайн мэдэнэбди. Дэлхэйн түүхэдэ энэ зуун жэлэй үлеэһэн мүр сараа, табиһан тамгань олондо мэдээжэ.

Энэ зуун жэлдэ агууехэ Монгол гүрэн бии боложо, урдандаа таһархай удархай, хара амияа хараһан, бэе бэетэеэ эбгүй байһан монгол угсаатанай бүлэгүүд, аймаг, отогууд Чингис хаанай ударидалга доро нэгэдүүлэгдээ. Тиихэдэ арбан гурбадахи зуун жэлдэ монгол угсаатан бэшэгтэй болоо. Кидань, уйгур, тангад, хитад арадуудаар дамжажа, буддын шажан эндэ ерээ.

Соелой талаар шэнэ юунүүд бии болооб? Бэшэг ташагтай болоһон монголнууд арбан хоер жэлтэй шэнэ литэ (календарь) 1210 ондо абаһан байна. Тиихэдэ монгол-түбэд литэ 1027 оной туулай жэлһээ эхилээ гэжэ баталһан үгэ бии.

Монголой түүхэтэ зохеолой гайхамшагта бүтээл «Нюуса тобшо» 1240 ондо бэшэгдэжэ, үйлэ ушарнуудые, он жэлнүүдые шэнэ литын еһоор тооложо эхилһэниинь тэрээн соо харагдана. Жэшээлхэдэ, тахяа жэл — 1201 он гэжэ тоолоно. Харин монгол-түбэд литын еһоор жаран жэлэй дүхэриг гээшэмнай 1027 онһоо тоологдожо эхилнэ.

Түбэдэй литэ туулай жэлһээ эхитэй гэжэ дээрэ дурдаа һэмди. Харин монгол угсаатанай хулгана жэлһээ литэеэ юундэ эхилһэн тухай ехэ арсалдаан гарадаг. Теэд энээн тухай арад зоной зохеоһон элдэб домог, шог егто онтохон, хошоо үгэнүүд яһала бии ааб даа. «Арбан хоер жэлэй эхин — ама сагаан хулгана» гэжэ арадай үгэ бии.

Арбан хоер жэлэй литэ иимэ гуримаар эхилнэ: хулгана, үхэр, бар, туулай, луу, могой, морин, хонин, бишэн (һармагшан), тахяа, нохой, гахай.

Сагаан һара хадаа монгол угсаатанай шэнэ жэлынь болоно. Сагаан һарын лэ гарахада, ямар жэл үнгэрбэб, ямар жэл ерэбэб гэжэ дахин мэдэжэ абанабди.

Буддын шажанай үшөө тараагүй, дэлгэрээгүй үедэ сагаан һарые угтадаг ехэ һайндэр монгол угсаатан эмхидхэдэг байгаа. Мүнөөнэй август һарые «ногоон һара» гэжэ нэрлэдэг байһан гэхэ. Тэрэнэй һүүлээр алтан шарга набшаһаяа дэлгээһэн, үдэртөө дулаахан, һүниндөө гаглюухан сентябрь һара гарана бшуу. Монгол угсаатан тэрэ һарые сагаа һара гэжэ нэрлэдэг байгаа. Юуб гэхэдэ, энэ һарамнай одоол сагаан эдеэнэй дэлгэрһэн, едуу малай тарганһан, алим жэмэсэй улайһан, бүхы юумэнэй болбосорһон һайн һайхан сагта сагаа һараяа угтажа, сарюун мэндэ амараа хэлсэжэ, ажана түбхинэн һууһан амгалан сагай ерюун хаһа болоно ха юм. Одоол энэ үедэ монгол угсаатан сагаан эдеэгээ буйлуулжа, шэрүүн хүйтэн үбэлэй һарануудта эдихэ хоолоо бэлдэдэг байгаа. Сентябрь — сагаан һара гэжэ тиихэ үедэ ехэл зүбөөр нэрлэдэг байгаа гэһэн һанамжа яһалал зүйтэй юм.

Теэд Чингис хаанай аша хүбүүн Хубилай энээниие 1267 ондо хубилгаһан гэжэ урданай түүхэ гэршэлнэ. Сентябрь һара соо үнгэргэгдэдэг һайндэрые февральда болгожо, сагаан һара гээшэмнай хабарай эхин, шэнэ жэл гэжэ тооложо эхилһэн юм. Үнэндөө сагаа һарын гараха үеэр сагаан эдеэн үшөөл хоморшог байдаг һааб даа. Зүгөөр урдын буряадуудай хэлэһэнэй еһоор, сагаалганай болоходо, үүсэ мяхан, үбһэ тэжээл хоер тэн хахадта ороод байха зэргэтэй ха юм. Энэмнай эдеэ хоолоо, үбһэ тэжээлээ арьбалһан, хабарай хара һалхитай һарануудта тэниглэн ажаһууха гэһэн холын зорилготой бодол һанаан, түсэб хараа гээшэ ааб даа.

Агуу эрдэмтэн Марко Поло хадаа Хубилай хаанай ордондо сагаа һарые угталсаһан тухайгаа дэлгэрэнгыгээр бэшэһэн байдаг. Хубилай хаанай хүн зон сагаа һарые угтахадаа, сагаан эдеэ болон бусад хоолнуудые элбэг дэлбэгээр бэлдэдэг байһан гэхэ. Энэ үдэр Хубилайн харьяата хүнүүд үндэр түрэлтэ хаандаа сагаан моридые, сагаан тэмээдые, сагаан заанууды бэлэглэдэг заншалтай һэн хаш.

— Энэ үдэр монголшууд тэбэрилдэдэг, хүхидэг, найрладаг, — гэжэ Марко Поло бэшэнэ. Гараһан жэлдээ элүүр энхэ зол жаргалтай, элбэг дэлбэг эдеэ хоолтой, гое һайхан хубсаһа хунартай ажаһуухые хүсэжэ, үреэлэй үгэнүүдые хэлэдэг байна.

САГААН ҺАРЫН ҺАЙНДЭР

Сагаа һарын дүтэлһэнһөө хойшо манай урдын буряадууд гэр байраяа сэбэрлэдэг, газаахи бог шоройгоо хамажа, суглуулжа галдадаг байһан гэхэ. Үшөө үбэлэй эхиндэ үүсэ хэхэдээ нари хэдэг байһан юм. Тэрэнь юуб? Үхэрэй үбсүүе ханшартайнь ехээр тайран абаад, тэрээн соогоо хабһа, һээр, зүрхэ, эльгэ, һэмжэ, хошхоног, гүзээнэй дүрэ гэхэ мэтые хэжэ, тэрэнээ зохидоор ореогоод, хүргэдэг байгаа. Тэрэнээ сагаалганай урда тээ оруулжа гэдхээдэг заншалтай һэн гэхэ.

— Нари задалха!
— Сагаа һарын хэшэгтэ хүртэхэ!
— Шэнэ мяха эдихэ!

Тэрэ нари гээшын үбсүүе абажа һайса шанаад, хоер газараар зурытар отолоод, бурханайнгаа урда табидаг һэн. Тэрэнь бүүлэг гэжэ нэрэтэй. Табяаша бүүлэгынь сагаа һарын хахадлатар тэндээ табяатай байха.

Нари гээшые нютаг бүхэндэ ондо ондоогоор хэдэг ааб даа. Тэрэмнай аймаг аймагай өөһэдынь еһо гурим, заншал болоно.

Мүн «Бүтүүгэй үдэшые» — сагаан һарын нэгэн шэнын урдахи үдэшые — газар газарта ондо ондоогоор, өөһэдын гуримаар үнгэргэдэг байгаа. Зарим нютагуудта, илангаяа Сэлэнгын баруун эрьеһээ саадахи газарнуудта иигэжэ хэлсэдэг һэн гэхэ:

— Бүтүүгэй үдэшэ бүтэтэрээ эдихэ.
— Бүтүүгэй үдэшэ бүхы жэлээ үдэшэхэ.
— Бүтүүгэй үдэшэ бүхэли һүнеэрээ найрлаха.

Буряад ороной зүүн нютаг, аймагуудта бүтүүгэй үдэр мяханай зүйл нэгэшье эдингүй, гансал сагаан эдеэгээр хооллодог һэн гэхэ. Теэд энэмнай газар газарай заншал, арсалдажа, буляалдажа байхаар асуудал бэшэ ааб даа.

Сагаа һарын нэгэнэй үдэр еһотойл һайндэр эхилнэ. Урданай буряадууд энэ үдэрые хабарай эхин, шэнэ жэлдэ тооложо, һайндэр, найраа гайхамшаг гое һайнаар эмхидхэдэг байгаа.

Үглөөгүүр үшөө харанхыда айлнууд бодожо, шэнэ сайгаар гү, али һаяхан һаагдаһан һүөөр сэржэм үргэжэ, газаагаа аргал түлеэд, тэрээн дээрэ арсын набша, жодоогой мүшэр, сагаан далиин сэсэгүүдые галдажа, үнгэрһэн жэлэй муу муухай юумэнүүдһээ байра байдалаа арюудхадаг һэн.

Тиигээдшье сагаалган эхилхэ даа. Эгээл түрүүн сагаалжа ерэһэн хүн гээшэмнай эгээл хүндэтэй айлшан болодог. Тэрэ айлшан эрэ хүн һаа, гэртэ оромсоороо, бүһэдэхи хутагаяа доошонь табяад, бурханда ошожо мүргэһэнэй һүүлээр гэрэй эзэдтэй золголдодог, амар мэндыень асуудаг, байра байдал тухайнь мэдэжэ абадаг һэн гэдэг. «Буруумнай булшантай гү, даагамнай далантай гү?», «Сагнай һайхан, саһан нимгэхэн хаяа?», «Элүүр энхэ энгэрээртнай дүүрэн хаяа?» гэхэ мэтын асуудалнууд буужал буужал байха.

Сагаалганай амаршалга — золгохо еһо гээшэ баһал өөрын гуримтай. Дүү хүнүүд айлшанай гарые дороһоонь, альгануудаа өөдэнь харуулжа, тохоногтонь дүнгэн золгоно. Аха хүнүүд альгануудаа уруунь харуулаад, дээрэнь гараа табижа амаршална.

Амаршалалсаһанай һүүлээр айлшад эгээл хүндэтэй газар — хоймортo һуужа, амгалан тэнюунээр забилха зуураа, орогшо айлайнгаа байра байдал тухай, үхибүүдэйнь, түрэл гаралайнь элүүр энхэ, мал адууһанай тарган тобир, үбһэ тэжээлэй элбэг дэлбэг тухай хөөрэлдөө эхилнэ. Эрэшүүл тамхияа залалсана.

Хоер янзын табаг айлшанда табигдана. Сагаан эдеэнэй табагта элдэб шэхэр (саахар, конфетэ), айрһан, хүшөөмэг, гурилаар бэлдэгдэһэн шаанги, үрмэн, шара тоһон гэхэ мэтэ ороно. Эгээл түрүүн эдеэнэй дээжэ — халуун сай айлшанда барюулагдаа ааб даа. Айлшанай сай ууһаар, сагаан эдеэнэй табагһаа ама хүрэһөөр һуутар, мяхан табаг — бууза, шанаһан мяхан, гэдэһэтэй мяхан, шүлэн гэхэ мэтэ бэлэн болоодхино. Эгээл эндэ мяхан табагай табигдахатай хамта, гэрэй эзэн бодожо, танхатай гү, али гүсэтэй тогооной архи хундага соо хээд, айлшандаа барюулна. Айлшан сагаан эдеэнэй дээжэ — тогооной архиһаа сэржэм үргэжэ, орогшо айлайхиндаа амар мэндые, элүүр энхые хүргэжэ, гараа үргэн еһолно:

— Мэндээ!

Гэр соо байгшад бултадаа омог хүхюунээр харюусана:

— Мэндээ, мэндээ!

Айлшад гурбан хундага архи ууха зэргэтэй. Теэд саашадаа уухань өөрэйнь дуран ааб даа. Зүгөөр айлшан хүн гээшэмнай һогтожо оройдоошье болохогүй, тон элүүр энхээр гаража ошохо зэргэтэй.

Гэрэй эзэн ууса мяха хурса хутагаар отолон эмдэжэ, наһатай хүнүүдтэ эгээл түрүүн барина, бултанда тэрэ хоолһоо хүртөөнэ. Хониной дала һаань, баһал иимэ янзаар тэрэнэй мяхан хубаагдана.

Эдэ бүхы гурим сахиһанай, найрлаһанай һүүлээр дуу дуулалдаан, элдэб шог зугаа эхилнэ. Хуур, лимбэ дээрэ наадалган болоно.

Айлшад ерэжэл, ошожол байна. Тэдэнэй гаралган дээрэ гарай бэлэгүүд барюулагдана. Үхибүүдтэ саахар, конфетэ үгтэнэ. Ямар шадалтай айл байнаб — энэнь сагаалганай үдэр эли тодоор харагдаад орхино. Дэлгэр баян сэдьхэлтэй, хүндэмүүшэ абари зантай айлайхин амтатай, элбэг дэлбэг эдеэ хоолтой, бэлэг ехэтэй байна. Хатуу харьяд, харуу нарин гү, али үгытэй тулюур айлайхид миил һула шүлэ ууллгаад, хаташаһан ээзгэй харуулаад, хүйтэн бүлеэн сай табяад, архи тамхинай үнэршье үзүүлэнгүй айлшадаа гаргана.

Сагаалганай һайндэр — шэнэ жэлые угтаһан, сэдьхэл бодолоо арюудхаһан, сэбэр сэхэ һанаа һанаалһан, амгалан тайбаниие, элүүр энхые, дэлгэр тэнюун байдалые үреэһэн, дэлхэйн зургаан зүйл — түбинүүдтэ зол жаргал айладхан хүсэһэн ехэ үдэр.

Сагаалган — монгол угсаатанай хүсэ шадалаа, баян дэлгэрээ, сэдьхэл һанаагаа харуулһан, амгалан тайбаниие, зол жаргалые ходол хүсэжэ байһанаа эли тодоор үзүүлһэн һайндэр.

МОРИН ЖЭЛ ТУХАЙ

Монгол угсаатанай арбан хоер жэлнүүд соо муу жэл үгы юм гээд урданай түүхэ хэлэнэ. Зүгөөр гал могой жэл хатуу, түмэр хонин жэлдэ ган гасуур болодог, луу жэлдэ уһан үертэй байдаг гэһэн һүзэг бии ааб даа. Тэрэмнайшье сагай уларилһаа дулдыдадаг ушарнууд гэжэ ойлгохо болонобди.

Тиигэбэшье гарахаяа байһан морин жэл өөрын онсо томилолготой, өөрын удха шанартай гэжэ хэлсэдэг. Манай буряад арад хэр угһаа хойшо мориндо дуратай юм. «Морин — хүнэй еһотой хани», «Морин — эрдэни», «Туруута мориной дабаагүй дабаан», «Һайн морин — эзэнэйнь бурхан», «Морин — ажал хүдэлмэриин эхин», «Морин — еһотой зээри» гэхэ мэтын урданай, мүнөөнэйшье үгэнүүд бии. Үнэхөөрөөшье бодоод үзэхэдэ, мориной хээгүй ажал, мориной гаталаагүй уһа гол, дабаагүй хүтэл хада, тала дайда дэлхэйдэ хомор ааб даа. Хүниие мориной хүргэн абаашаһан харгы эртэ урдын домог мэтэ баһашье ута. Морин — газарша. Морин — урилдааша, хатарша, гүйгөөшэ. Морин — дайлалдааша. Морин — ажалшан. Морин — бүжэгшэн. Морин — нүхэр. Ямар олон томилолго, ямар олон шадабари, эди шэди, оюун, бэлиг, һонор ухаан мориндо бии гээшэб? Буряад арадай урдын дуун бүхэн соо шахуу морин эрдэни магтан дуулагдана. Үльгэр домогуудай баатарнууд хүлэг моридойнгоо аша туһаар амиды мэндэ үлэнэ, дайсаниие дарана, үхэһэн, алуулһан аад, дахинаа амидарна, тэдэнэйл заабари үгөөр элдэб олон бэрхэшээлнүүдые дабажа гарана.

Моридой ямар олон үүлтэр бииб? Дэлхэйдэ суутай болоһон араб үүлтэр. Дэлхэйн хахадые шахуу дабажа гараһан монгол үүлтэр. Хэдэн дайн байлдаанай гал дүлэн соогуур гаралсаһан кабардин, Доной үүлтэр. Элһэн губи, хада ууладашье, намаг соошье тулидаггүй ахалтекин үүлтэр. Гансал манай уужам дэлгэр Эхэ орондо аяар таби гаран үүлтэрэй морид бии.

Замбуулинда дэгдэһэн, түргэн бушуу самолеуудаар дэлхэйн бүмбэрсэгые багахан саг соо тойрон ниидэһэн сагта морид тухай хөөрэхэдэм, зарим хүнүүд намайе гэнэн хонгорто тоолоҗо болохо. Теэд адуун һүрэгые үдхэхэ асуудал жэлһээ жэлдэ гаража байдаг. Үнэн дээрээ урагшаа амжалтатай энэ талаар ябаһан хэрэг үгы шахуу. Адуун һүрэг жэлһээ жэлдэ үсөөржэ байна. Дэлхэй дээрэ мүнөө үедэ 70 гаран миллион морид тоологдодог һаа, энэ ехэ СССР орон доторнай оройдоол 6 миллион тухай морид бии. Бурлад орондо адуун һүрэг эрид олошорногүй. 1960-аад онуудай эхеэр адуун, ямаан хоерые үдхэхэ түсэбэй үгы шахуу боломсоор, мориной түүхэй эльгэндэ, даланда, халуун хята, омһондо дуратайшуул олошороод, адуун һүрэгые хяара хороожо, үүсэ һайса хэһэн байха.

Манай буряад арадай еһо заншалта «Эрын гурбан нааданда» мори урилдаан ороно ха юм. Олон модоной газарта болоһон урилдаанда түрүүлжэ ерэһэн хүлэгтэ ямар һайхан, ямар улзы дэмбэрэлтэй соло дуудагдадаг байгаа гээшэб!

Адууһаа танижа бариһан,
Агтаһаань һунгажа абаһан,
Гол нугаар урилдажа,
Гое шэнжэтэй болоһон,
Утын намар уяжа,
Урилдаанай шэнжэ олгоһон,
Эрэлхэг гүүнэй унаган
Эрхэ боро хүлэг!
Харанхы газарые
Гэрэлтүүлэн ерэгшэ,
Хартагнаата талые
Харгы гарган ерэгшэ,
Төөм һөөм шэхэтэй,
Түгэс һайхан бэетэй,
Шэнгэхэн дэлһэтэй,
Шэрүүн гүйдэлтэй,
Шэрэм туруусе табилан,
Шэгэдхэмэл мүнгэн
һоеое хабиран,
Хан булад туруу туруулан,
Хада уула дабуулан,
Дун сагаан шүдые
Ташаганаса хабиран,
Дуран мэтэ
Уран нюдэ эрбэлзүүлэн ерэгшэ
Хүлэг мориной
Хүжэ һайхан дээжэ —
Саяан уулын
Сарюун унаган,
Байгал далайн
Зэрлиг долгин —
Гайхамшаг һүрэгэй, манлай —
Гал түргэн боро!

Иигэжэ соло дуудан байхадань, холо газарые агшаан түрүүлжэ ерэһэн морин хүлэг соло дуудажа зогсоһон хүнэй баряаша шэршүү хадагые эдин залбан алдатараа дээшээ үлыжэ, магтаалда хүртэһэнөө мэдэһэндэл хүлгэн баясан байдаг бэлэй һэн гэдэг.

Тиимэһээ мүнөө гарахаяа байһан Морин жэлнай баһал удхатай, улзы дэмбэрэлтэй байхал болоно.

Монгол литын еһоор, жаран жэлэй дүхэриг, гортигой гуримаар, жаран жэл болоод эрьежэ ерэдэг сагаан, түмэр Морин жэл мүнөө гарахань. Тиихэдэ 400 жэлэй саада тээ, 1590 ондо сагаан түмэр морин жэл угтагдаһан байна. Тэрээнһээ урдашье 1210 он хүрэтэрхи морин жэлнүүдые тооложо болоно. Манай 19-дэхи, 20-дохи зуун жэлнүүдтэ (1810, 1870, 1930, 1990 онууд) сагаан түмэр морин жэл дүрбэдэхиеэ гаража мандахань гээшэ.

Мүнөө үедэ Сагаан һарын һайндэрые — сагаалганиие яажа угтаха тухай хөөрэлдөөн яһала гаража байна. Харин мүнөө Сагаалганиие республикымнай арадай һайндэр болгожо, Хуулита еһоор сонсохоһондонь тон баяртай байһамнай ойлгосотой.

Монголой Арадай Республикада сагаалган хадаа «Малшадай һайндэр» гэжэ ехэл зүбөөр нэрлэгдэнхэй байна ха юм. Монгол угсаатанай нэгэн болохо буряад арадай заншалта энэ һайндэр «Сагаалган» гэһэн эртэ урдынгаа удха шанарые шэнээр, мүнөө сагайхяар абажа, олон түмэнэй сэдьхэл бодол шэнэлһэн, үнгэрһэнөө дурдажа, дутуу дундануудаа усадхангаа, ерээдүй тухай бодомжолһон хаһа саг, үдэр болохо гэжэ этигэнхэйбди.

Георгий ДАШАБЫЛОВ,
поэт, СССР-эй Уран зохеолшодой холбооной гэшүүн.

(«Буряад үнэн» газетэһээ абтаба).

Улаан-Үдэ.

ҺОНИН НАМТАРТАЙ

1990 ОНОЙ «БУРЯАДАЙ ЗАЛУУШУУЛ» ГАЗЕТЫН 1-ДЭХИ НОМЕРТО ТОЛИЛОГДОҺОН МАНАЙ КОРРЕСПОНДЕНТ Е. СЛУГИНОВАГАЙ ИНТЕРВЬЮ ИИМЭ НЭРЭТЭЙ БАЙГАА. МАТЕРИАЛАЙ ТОЛИЛОГДОҺОНОЙ ҺҮҮЛЭЭР АБАҺААР РЕДАКЦИИН ТЕЛЕФОНУУД ЖЭНГИРЖЭ, БЭШЭГҮҮД ЕРЭЖЭ ЭХИЛБЭ.

«ВИКТОР Иванович Лапшинай адрес үгэхыетнай би тон ехээр гуйнаб. Би гансааран иимэ гуйлтатайгаар танда хандана бэшэб гэжэ ойлгоноб. Тиигэбэшье таанадые минии гуйлтада арсахагүй байха гэжэ найданаб. Магад, нүхэр Лапшин манда туһалха аалам. Юуб гэхэдэ, би дүрбэ наһатай басагатайб, тэрэмни хилараар харадаг байһан дээрэһээ 2,5-тайһаа нюдэнэй шэл зүүнэ. Хожомоо хилар бэшэ боложо магад гэжэ врачнууд хэлэнэ. Харин гэнтэ болоогүй һаань, яалтайб? Мүнөө басагамни багахан олон юумэ ойлгоногүй бшуу. Харин ехэ болоходоо, намда иигэжэ хэлэхэ бшуу: эжымни, юундэ намайе аргалуулаагүй гээшэбши? Энэ асуудалдань би ямар харюу үгэлтэйбиб?

Намда туһалыт, В. И. Лапшинай адрес эльгээгыт».

Һүүлэй үедэ иимэрхүү бэшэгүүд редакцида олоор ерэнэ. Танда туһалһайб гэжэ хэдышье һанаа һаа, уншагшадаа голхоруулха баатай болонобди. Юуб гэхэдэ, Виктор Иванович нэгэ сэрэгэй частиин оршоһон газар дээрэ ажаһуудаг, хүдэлдэг, тэндэ орохын аргагүй байдаг. Энээнһээ гадна, мүнөө тэрэ медицинскэ практика эрхилхээ болинхой. Хэрбээ тэрэ шиидхэбэреэ хубилгаа һаа, энээн тухайгаа манай газетэдэ мэдээсэхэ. Харин бидэ өөһэдынгөө ээлжээндэ тэрэнэй хаана угтан абаха аргатай болоһон тухай бэшэгүүдые эльгээһэн бүхы уншагшадтаа мэдээсэхэбди.

БОКСЁР ТУХАЙ НОМ

ҺАЯХАН ВАЛЕРИЙ СТРЕЛЬНИКОВЭЙ «ОН ЖЭЛНҮҮДЭЭР ХЭМЖЭГДЭҺЭН РАУНДНУУД» ГЭҺЭН НОМ ГАРАА. ТЭРЭЭН СОО МЭДЭЭЖЭ ТРЕНЕР АНТОН АНДРЕЕВИЧ АТАРХАНОВ ТУХАЙ ХӨӨРЭГДЭНЭ. ЭНЭ НЭРЭ РЕСПУБЛИКА ДОТОР БОКСДО ДУРАТАЙ НИЛЭЭД ОЛОН ХҮНҮҮДТЭ МЭДЭЭЖЭ БАЙХА. ТИИМЭҺЭЭ ЭНЭ НОМ ОЛОН ХҮНҮҮД ХУДАЛДАЖА АБААД, ҺОНИРХОН УНШАХА БАЙХА ГЭЖЭ НАЙДАНАБДИ.

«БУСАДЫЕ хүндэлхэ гээшэ эгээл эрхим амжалта болодог. Энэрхы һайхан сэдьхэлтэй, ухаатай сэсэн, хүнүүдтэй үгэеэ ойлголсожо ядадаггүй байһан дээрэһээ тэрэ хүнүүдтэй түргэн танилсадаг һэн. Хүмүүжэмэлнүүдынь үнэн зүрхэнһөө тэрээндэ дурладаг байгаа. Энэнь тэдэнние һайнаар мэдэжэ абахадань, һорилгын түсэб табихадань туһалдаг һэн. Боксер бүхэнэй өөрын онсо түхэл шэнжэһээ уламжалан, тэрэнние мүрысөөнүүдтэ бэлдэдэг байһан юм.

Боксернууд тэрээндэ тон ехээр найдадаг байгаа. Иигэжэ бээ бэеэ ойлголсоод байхада, спортивна үндэр дүнгүүдые туйлаха арга олгодог. Антон Андреевич маанадые табан хурган шэнгеэр мэдээд ябадаг һэн. Гэнтэ һорилгонуудта ябахаяа болишоһон боксернуудые бэдэржэ, хэды ехэ хаба шадалаа гаргашалнаб даа гэжэ би обеорогшо һэм. Тэрэ спортивна гурим эбдэһэн хүн бүхэнтэй эсэгэ мэтээр анхаралтайгаар хөөрэлдэдэг байһан юм. Тэрээнтэй хөөрэлдэжэ, һорилгонуудтань ябаһанайнгаа һүүлээр журам муутай нилээд олон хүбүүд өөр тухайгаа бодожо үзөөд, бэеэ заһаха гэжэ оролдодог һэн. Тиигээд һорилгонуудта тон анхаралтайгаар хандажа, оролдосо хэшээлтэйгээр хэшээлнүүдтэ ябадаг болохо. Бидэ тэрээндэ дуратай, харин тэрэ манда хэрэгтэй байһан юм».

А. А. Атархановые мэдэхэ нилээд олон хүнүүд энэ сэгнэлтые дэмжэхэ байха гэжэ һананабди.

Манай корр.

Сагаан тэргэ, шамда амжалта хүсэнэбди

ҺУРАГШАДАЙ ДУНДА ШАТАРААР РЕСПУБЛИКЫН МҮРЫСӨӨН ҮНГЭРГЭГДЕӨ

ВЛКСМ-эй ЦК-гай «Сагаан тэргэ» гэһэн турнир 12-дохео үнгэргэгдэбэ. Шэнэ шэнэ хүүгэд шатарай хюлгын хажууда һууринуудые эзэлнэ. Олонхинь түрүүшынхеэ иимэ турнирта хабаадалсана бэшэ. Тэдэ гэбэл, Улаан-Үдэ хотын 3, 7, 25-дахи һургуулинуудай пионерэй дружинанууд болоно. Мүрысөөн нэгэдэхи ШРМ-гэй байшан соо үнгэргэгдөө. Россин хахад финалда гарахын түлөө тэмсэл нилээд шангаар үнгэрөө. Түрүү тренернүүд В. С. Максимов (7-дохи һургуули), турнирта олон дахин илаһан Х. С. Гэрмажапов (3-дахи һургуули) гэгшэдэй команданууд бэлигтэй бэрхэ байһанаа харуулаа. Эдэ команданууд түрүүшын турта уулзаа. 7-дохи һургуулиин командын түлөөлэгшэд Денис Амельянчик болон РСФСР-эй чемпионка, СССР-эй түрүү һуури эзэлхын түлөө болохоео байһан мүрысөөндэ хабаадалсаха Людмила Карпова гэгшэд 3-дахи һургуулиин пионернүүд Буянта Доржиев болон Татьяна Цыреновада шүүгдэшоо. Чемпион басаганай дүү хүбүүнэй хюлгэ дээрэ наадаһан Надя Карпова болон Алексей Бутуханов гэгшэд Игорь Мельдинсв, Цыден Раднаев гэгшэдтэй тэнсэлгээр дүүргэв. Гансал Артем Медведев Тимур Ивановые илаа. Тиигэбэшье Хэжэнгын 2-дохи һургуулиин түлөөлэгшэд түрүү зэргэдэ гараа. Тус команда ходоодоо эрхим һайнаар наададаг байгаашье һаа, түрүү һууринда гаража үзөөгүй. Командын гэшүүд шатараар мүрысөөнэй үнгэргэгдэһэн бүхы жэлнүүдтэ түрүүшынхеэ хабаадалсаһан баунтынхидтай болон мухар-шэбэрэйхидтэй хоер уулзалга үнгэргэжэ, 5:0 очкотойгоор илажа, 10 очко абажа түрүү зэргэдэ гараа.

Гурбадахи турта илагшад 3-дахи һургуулиин шатаршадтай уулзажа, чемпионой нэрэ зэргэдэ хүртэхэ аргатай байһан 3-дахи һургуулиин һурагшадта нилээд шангахан харюу үгөө. Тэдэ 3-дахи һургуулиин пионернүүдые хоер очкогоор ахин гараа. Мүн түмэр замшад бэшүүрэйхидтэй наадажа, 5:0 тоотойгоор шүүгээд, баһал түрүүлээ (7-дохи һургуули). Тиигэжэ Железнодорожно районой һурагшад мүрысөөнэй дүүрэтэр түрүү һуурияа алдангүйгөөр илалтын түлөө үсэд нэтэрүүгээр тэмсэхэ хэрэгтэй гэжэ бодотоор харуулаа. Абажа боломоор 35 очкоһоо 28 очко абажа, тэдэ республикын чемпион болоо.

Буянта Доржиев (7-дохи һургуули) 7 очко абаад, эгээл эрхим дүн туйлаа, Оюна Лобсанова (25-дахи һургуули) абажа боломоор 7 очкоһоо 6,5 очко абажа, өөрынгөө хюлгэнүүд дээрэ эрхим дүн туйлажа, түрүү һуурида гараа.

Нэгэ доро хубиин түрүү һуури эзэлхын түлөө мүрысөөн үнгэргэгдөө. Эндэ Баяр Доржиев шалгаржа (Мухар-Шэбэрэй районой Суулга тосхон), абажа боломоор 7 очкоһоо 7-е абаа.

Турһаа турта үрэ дүнгүүдээ һайжаруулдаг городойхидто орходоо хүдөөгэй шатаршад бэлиг шадабариин талаар бирагүйхэн байна гэжэ халаглан тэмдэглэхэ байнаб. Түрүүшынхеэ иимэ мүрысөөндэ хабаадалсахаяа ерэһэн Баяр Ильиние (Баунтын район) онсо тэмдэглэмээр. Тэрэ муу бэшэ үрэ дүн туйлажа, нэгэдэхи хюлгэ дээрэ наадаад, абажа боломоор 7 очкоһоо 5,5 очко абажа, гурбадахи һуури эзэлээ.

Л. ГАРМАЕВА,
мүрысөөнэй ахамад судья.

АНЯ манай районд Буряадай АССР-эй арадай депутадта эгээл залуу кандидат болоно. Тэрэ 25 наһатай. Депутатска мандадай түлөө тэмсэлдэ һунгагшадай тэрэнэй түлөө дуугаа үгөөд байгаа һаань, һайн депутат болоходонь, эдир залуу наһаниинь һаалта хэхэгүй. Тэрэ эмхидхэгшын дүй дүршэлтэй болонхой. Юуб гэхэдэ, һургуулида һуража байхадаа, һургуулиин бүхы үйлэ хэрэгүүдэй гүн соо ябадаг байһан. Институт дүүргэһэнэйнгээ һүүлээр түрэл тосхоноо бусахадаашье, ниитын ажабайдалда хам оролсодог болоо юм. Совхозой ВЛКСМ-эй комитедэй секретариин орлогшо, комсомолой политсетиин пропагандист байһан тула тэрэ залуушуулай дунда үзэл сурталай хүдэлмэри ябуулдаг. Клуб соо, ВЛКСМ-эй райкомдо, РАПО-до тэрэние ходо ходо хаража болохот. 1988 оной намар Хужарай хүдөөгэй соелой байшангай дэргэдэ «Мүнхэ-Бадэр» гэһэн театр-студи нээгдээ һэн. Тиимэһээ Аня тэрэнэй хүдэлмэридэ эдэбхитэйгээр хабаадалсажа, зүжэгэй гол герой эхэнэрнүүдэй нэгэнэй роль гүйсэдхэдэг. Тэрэнэй оролдолгын ашаар нютагай соелой байшангай дэргэдэ «Юун? Хаана? Хэзээ?» гэһэн клуб нээгдээ һэн. Аня тэрэние хүтэлбэрилдэг.

Аня ямаршье хүнтэй хөөрэлдэжэ, үгэеэ ойлголсожо ядадаггүй юм. Тиимэһээл тэрэ хүнүүдтэй зохидоор хөөрэлдэдэг байгаа еһотой. Тэрэние ВЛКСМ-эй комитедэй секретаряар һунгаа. Тэрэ залуушуулай дунда һонирхолтой ажал хэрэгүүдые эрхилжэ, тэдэнэртэ сог зали бадаруулха гэжэ оролдодог.

КОМСОМОЛҺОО КАНДИДАТ

АЖАБАЙДАЛАА ХУБИЛГААД ТУРШАЯБДИ

ТАНИЛСАГТЫ: Анна Шагдурова — Хужарай һунгуулиин 166-дахи округһоо БурАССР-эй арадай депутадта кандидат, Түнхэнэй совхозой ВЛКСМ-эй комитедэй секретарь, экономист. Тэрээнтэй хамта энэ округһоо эдэ гурбан кандидадууд бүридхэлдэ абтана: И. С. Манжеев, Туранай совхозой директор, Г. Р. Адушеева, Харбяадай дунда һургуулиин директор, В. А. Попов, Моондын хүдөөгэй Соведэй гүйсэдкомой түрүүлэгшэ.

Мүнөөдэр комсомолой организацинуудай таһагые даагша, комсомолой кандидадай этигэмжэтэ нюур К. Халудоров болон манай корреспондент С. Очирова гэгшэд тэрээнтэй танилсуулна.

Хэрбээ тэрэнэй депутат болоо һаа, экономист мэргэжэлынь баһал шухала үүргэ дүүргэхэ байха. Мүнөө энэмнай хэрэгтэйшье, шухалашье болонхой. Экономикын эрдэм мэдэсэгүйгөөр бидэ ажабайдалаа хубилгажа шадахагүйбди.

Округойнгоо бүхы һунгагшадые кандидадыемнай дэмжэхыень уряалнабди!

* * *

— Аня, ши депутатска мандадай түлөө тэмсэхэ хүсэл эрмэлзэлтэй, хаба шадалдаа найдана гүш!

— Тэмсэхэ хүсэл бии. Бидэ, комсомолшууд, бэедээ балай ехээр найдахаяа болишонхойбди. Байдалаа хубилгахын, Союзайнгаа нэрэ хүндые үргэхын тула комсомолшуудай дундаһаа депутат манда шухала хэрэгтэй. Иигэжэ һанахадаа, хүсэ шадал нэмэһэндэл адли болодогби. Маанад залуушуулһаа бэшэ хэн залуушуулай эрилтэнүүдые хамгаалхаб?

— Ажабайдалдаа юу хубилгаха хүсэлтэйбши!

— Нэн түрүүн залуушуулда ондоогоор хандадаг болоһой гэжэ хүсэхэ байнаб. Хэрбээ минии һунгалтын урдахи платформо тухай хэлэхэ болоо һаа, тэрэ комсомолой районно организациин зохеоһон платформодо гүйсэдөөр түшэглэнхэй. Залуушуулда шиидхэгдээгүй асуудалнууд нилээд олон болошонхой. Жэшээлхэдэ, социально-ажаһуудалай, ажалда оролго, сүлөөтэй саг эмхидхэлгэ, гэр бүлэ гэхэ мэтэ. Залуушуулда онсо эрхэ байдалнуудые олгогты гэһэн эрилтэ бидэ табинагүйбди, харин асуудалнуудые шиидхэлгэдэ аб адлихан арга боломжонуудтай байха хүсэлтэйбди. Томо асуудалнуудые шиидхэлгэдэ урдандаа залуушуул хабаадуулагдадаггүй байһан юм. Мүнөө һонирхолтой уулзалганууд эхилээ. Уулзалгануудай үедэ хүнүүд кандидадуудтаа захилнуудые үгэнэ. Национальна соел культура, түрэл хэлэеэ хүгжөөлгэ, хүдөө тосхонуудые национальна түхэл шарайтай болгохо гээшэ намда тон дүтэ байна. Багахан хүдөө тосхонуудые һэргээн бодхоохо талаар хүдэлмэри ябуулагдажа эхилээ.

Манай Түнхэнэй болон хүршэ Ахын районуудай газар дээрэ национальна парк байгуулха тухай шиидхэбэри арадай депутадуудай районно Соведүүдэй сессинүүд дээрэ баталан абтаа. Тэрэ СССР-эй Верховно Соведтэ һайшаагдаа. Гансал мүнөө республикын үгэ хэлэхэнь үлэнхэй. Депутат энэшье хэрэгые зүб мүртэнь оруулха зэргэтэй.

— Аня, мүнөөнэй залуушуул шамда һайшаагдадаг гү! Сасуутамни намайе дэмжэхэ гэжэ ши найдана гүш!

— Залуушуулай ажабайдалаар һонирхожо, эдэбхи үүсхэл гаргажа эхилдэг болоһониинь намда һайшаагдана. Бидэ һаяхан болотор олон юумэндэ анхаралаа табидаггүй байгаабди. Хэрбээ намайе депутадаар һунгаа һаань, залуушуул намайе дэмжэхэ, тэдэнэртэй хамта ажабайдалаа һайн тээшэнь хубилгаха гэжэ оролдохобди гэжэ би найданаб.

«АЛТАРГАНЫН» БИБЛИОТЕЧКЭ

А. ШАДАЕВ

АЛТАН ҮНДЭГЭН

[Үргэлжэлэл. Эхниинь 4—5-дахи номернуудта].

— Би дүү басаганшни хадаа дүү хүбүүнэйхиинь эдиһүүб,— гээд, эльгэ залгиһанайнгаа һүүлдэ, алтаар нелбоно. Эгэшэнь дүү басагандаа атаархажа, жэрхэн байжа бөөрэ залгиһаар мүнгөөр нелбобо ха.

* * *

Дүү хүбүүниинь үглөө эртэ һэрездхинэ. Аманайнгаа гашаланги байхада нелбоно. Нелбоходоо сагаан хөөһөөр нелбобо. Гайхаад баһа нелбоно. Баһа сагаан хөөһөөр нелбоно. Хүбүүн сошоһондоо һуга харайн бодожо, ахаяа һэрээгээд:

— Уугаабди гэжэ байһаар уйдхар гашуудалта байдалда оробобди!— гэбэ.

— Яагаа, юун болооб?— гэһээр ахань бодоно.

— Бишни алтан нелбоһоо сагаан хөөһөөр эгсэбэ гээшэ гүб?— гэжэ дүүгэйнгээ хэлэхэдэнь, ахань һонирхоод, нелбоходоо баһа сагаан хөөһөөр нелбобо.

Зол жаргалаа алдажархеобди гэжэ ахa дүү хоёрой гайхалдан һуухадань, угалзатай торгон дэбисхэр дээрэ хүһанай тэбхэрхэн үйһэн хэбтэнэ. Тэрээн дээрэ эли тодоор иигэжэ бэшээтэй байба: «Уугаад унтаха муухай. һогтоод шалиха муухай!».

— Эндэмнай манай хойноһоо гэтэжэ байдаг тагнуул бии байна, — гэбэ ахань.

— Тиимэ, бидэнние мэхэлжэ һогтоохын тула эндэ эдеэ хоол ууха унда зорюута табиһан байгаа. Тэрэ урьха зангада оробо гээшэбди,— гэжэ дүү хүбүүниинь хөөрэбэ.

Хоюулаа уруу дуруу болон, хаана юун болоо һэм гэжэ бодолгодо хатан һууһаар: «Ши мэдэнэ гүш? Ши мэдэнэ гүш?» гэлсэнэ. Тэрэ хоёрой хэнииньшье юушье мэдэхэгүй байба.

Одоол иигээд хосорхо саг ерэбэ гэжэ хоёр хүбүүд һүеэ адхаһан һамганшуу, һүхэеэ гээһэн үбгэншүү болоод, дуугай доошоо хараад һуунад. Жэмэстэ сэсэрлиг соо гоё һайхан дуутай шубуунуудайшье дуугарха абяан дуулданагүй, һоб һонор. Хоёр хүбүүдэй шэхэнүүдтэ ханхинуур татаһандал ханхинана, шууяна. Арюун сэгээн агаар манатан харагдана. Газар дэлхэй хэлбэлзээн байһандал болоно.

— Энэ сэсэрлиг соо манай һууха саг дүүрээ! Эндэһээ саашалха саг тулажа ерэбэ,— гээд, ахань һуурииһаан бодобо.

— Аха, һанаагаа зобоһоной хэрэг үгы. Өөрынгөө шадалаар олоһон зол жаргалые хэншье буляажа шададаггүй юм. «Эрьехэ наран, ээлжээтэ түрэ байдаг юм»— гэжэ дүү хүбүүниинь хөөрэбэ. Алта мүнгэн нелбоһоо эндэ орхибобди гэжэ һанаһаар, аха дүү хоёр хаанай басагадай жэмэстэ сэсэрлиг саад сооһоо гаран ошобод.

* * *

Гашуудалта хоёр хүбүүд үлдэхэдөө, газарай жэмэсээр хоол хэжэ, дээрэхэдээ хада уулын хүндыдэ хонолго бэряад, ябажа байбад. Олон юумэ ой ухаандань ороно. Орон нютаг, эжы, абань һанагдана.

Нэгэтэ тэрэ хоёр хүбүүд харгы дээрэ һуудал байдалтай үбгэ һамган хоёройнгоо амар мэндые дуулажа гараха байна гэжэ оробод ха. Орон гэхэдэнь, хоёр хүгшэд өөрынгөө хүбүүдэй ерэһэндэл угтан тодон абажа, шэрдэг дэлгэн «һуужа амарагты» гэжэ урин, татан байбад ха.

— Зай, хүгшэн аба, хүгшэн эжы! Иишэдээ һайн һуужа байна гүт? — гэжэ хоёр хүбүүд асуун һуунад.

— һайн, һайн! Үхибүүдэйнгээ бэлэгээр ара үбэрөө бүглэжэ, еми хоолоо залгажа, ямаршьегүй һайн һуунабди. һайн юумэ хэһые һайнаар херюулха юм гэжэ бии агша. Бидэшни хүгшэншье болоо һаа, таанарта туһалжа үзэхэ бодолтой һуугшабди. Үгы, үхибүүдэймни сээжэдэ уйдхар хатаһан, сэсэгы нюдэндэнь нелбоһон нялдаһан шэнгиб? Али буруу ойлгобо гүб?— гэжэ хүгшэн хэлэн байба.

— Хүгшэн эжы, тиигэжэшье магад. Хабарай хагсуу хара һалхинда нюдэмнай үһатажашье болоо. Орон нютагһаан үни гараһан хадаа сээжэмнай хабшуушье байжа болоо,— гэжэ хоёр хүбүүд хүгшэн эжын һанаа сэдьхэлые залана, заһанад.

Үбгэ һамган хоёр шандаганай шабардама, шанагын гозоймо шара сайханаа шанажа, мэхээр, һараанаар хүндэлжэ байха зуураа иигэжэ хэлэбэ:

— Бидэшни нэгэ һонинтой һуунабди. Хаанай басагад алта мүнгөөр нелбодог болобо гэжэ арад зоной дунда үгэ хүүр тараба. Тэрэнэй баярта хаан баабай нахима найр, наада хэхээр ехэхэн түхеэрэлгэ хэжэ байна гэлсэнэ. Та, хоёр үхибүүдни, дуулаадшье ябаа бэээт?

Тиимэ мэдээ дуулаһаар хоёр хүбүүдэй шэг шарайнь барагад гэжэ, һуури дээрэһээ бодон харайхаяа һанабашье, нюуса хэрэгээ мэдүүлэнгүй үнгэргэхые бодожо, бэеэ шангаар барин:

— Дуулахыеньшье дуулаа һэмди. Теэд тэрэниие һайн лаблажа мэдэнэгүйбди. Тэндэ хэншье хүнэй ошоходо болохо юм гү?— гэжэ нэгэниинь асууба.

— Болонгүй яахаб! Хаамнай алта мүнгөөр нелбодог басагадтай, үнэр баян һуудаг юм гэжэ албата зомни мэдэжэ абаг, хариин гүрэнэй хаашуул һонирхог гэжэ тунхаг тарааһан хадаа хэншье хүнэй ошоходо, хорюулгүй байха,— гэжэ үбгэн дуугаран байһаар «Үгы, та хоёрни дуулаагүй ябажа байдаг хүбүүдбта?»— гэжэ һураба.

— Бидэшни нэгэшье нюдөөрөө өөрынгөө орон нютагые хаража абаха хүсэлэнтэй, үндэр уулануудай орой дээгүүр дамжан ябажа, сагаа үнгэргэдэгбди,— гэбэд.

— Хөөрхы даа, хэншье буруушаахагүй! Унаһан түрэһэн дайда, орон нютаг гээшэ һанагдаха юм. һайн сагай тэхэрихэдэ, өөрынгөө орон нютагта бусаха сагтнай ерэнэ бэээ,— гэжэ үбгэн хүгшэн хоёр хүбүүдэй уйдхар гомдолые тараан хөөрэнэ.

— Тэрэшье тэрэ гэлэй. Уулын орой дээгүүр гэнэ гүт? Тэрээхэнээр ябахадашье бололтой юм бэзэ. Теэд, ябахадаа ойлгод гэжэ ябаарайт. Ондоо нютагһаа ерэһэн хадаа, манай эндэхи дэлхэйн уларил байдалые һайн мэдэхэгүй дээрэһээ, ямаршье аюулда орожо болохот. Газарай жэмэс байна гээд эдижэ болохогүй юм. Эдихэ болоо һаа, танижа эдижэ ябаарайт. Наһантнай залуу, нарантнай дээрэ байна. Тиимэһээ хоёр хүбүүдтээ һургаал болгожо, нюуса юумые дууһан хөөрэжэ үгэһүүб үбгэн баабайтнай. Шэхэтэй юм хадаа шагнагты, шэбэгшэтэй юм һаа хабшуулагты, хүбүүдни,— гэжэ хөөрэн һууһаар, саг зуура бодолгото болон, хөөрөөгөө үргэлжэлүүлнэ.

— Урдань хадаа бидэ хоёр шэнги үгытэй ядуу үбгэ һамган хоёр ябаһан юм гэхэ. Аяар холо баруунай баруун хойто зүгтэ Заряа сагаан уула дээрэ хүнэй зол жаргал байдаг юм гэжэ тэрэ үбгэ һамган хоёр дуулаад, тэндэ зорин дүхэн ошоһон юм гэлсэгшэ. Нэгэ хэдэн хоногто тэрэ хоёр сабшама хабсагайн агы өөдэ абиржа, мухарижа, унан дуһан ябаад, һорд гэхэ голтойхон, арай гэжэ туд орой дээрэнь гараһан юм гэдэг. Тэндэ жэмэстэ элдэб үнгын модод ургажа байба. Үбгэ һамган хоёрой эсэһэн тулиһан, үлдэһэн халуудаһаниинь аргагүй. Нэгэ модондо гоё һайхан жэмэс ургажа байба ха. Тэрэниие үбгэ һамган хоёр эдимсээрээ, үбгэниинь гоё һайхан азарга боложо, һамганиинь гүүн дүрсэтэй болошобо.

Тэрэ хоёр хайшан гэжэ мүн бэеэ бэелхэмнайб гэжэ үй гашуудалда дарагдажа ябаһаар, хүнэй дүрсэтэй жэмэс хараад, тэрэниие эдимсээрээ, мүн бэеэ бэелһээр, хойшоошье харангүй, гэртээ бусаһан юм гэлсэгшэ,— гээд, хоёр хүбүүд тээшэ хараадхина.

— Үбгэн баабай, мандаа гоё һайхан үльгэр хөөрэжэ үгэбэт. һайн бэлэйт! Танай хэлэгшые хэзээ хэтэдэ мартангүй һанажа ябахабди,— гэжэ хоёр хүбүүд ехэ һанаа тэнюун боложо үльмы дээрээ үндэлээн бодоод:— Зай, баяртай, манай бусажа ерэтэр, һайн һайхан һуугаарайгты!— гээд, гараха тээшээ забдаба.

— Харгы замдаа хоол хэжэ ябаарайгты,— гэжэ үбгэ һамган хоёр үхэгөө уудалжа, малгайн шэнээн мяха, толгойн шэнээн тоһо бэлэг барибад ха.

Хоёр хүбүүд үбгэ һамган хоёрой үнэ ехэтэ үгэнүүдые үлөөн дуһаангүй шагнажа абаһаар, хаанай басагадта хараа үһөө бусалан, хоротондо хорoор харюусадаг юм гэжэ хойто хормойгоо хондолой дээрээ шуужа, хамсынгаа сарбуу тулган шамажархеод, холын баруунай зүг барижа ябашабад ха.

Тала хээрээр тад шубуун шэнги талиихадажа ошобо. Бүхэтэр модоной орой дээгүүр, сэхэ модоной боол гэшүүһэн дээгүүр харайлдажа, гүйлдэжэ ябана ха. Яба ябаһаар ябажа, ошо ошоһоор ошожо, үзэгдөөгүй үндэр уулын хормойдо тулана. «Үхөө хадаа яһаа орхиюужамди» гээд, уула хада өөдэ үгсэн ябанад. Хэды дахин халтиржа унаад, еоргондо егшожо, гайрганда гэшалжа хэбтэтэрээ харахадань, хөөбэлзээгшэ үүлэнэй сагнахана, хүхэрэгшэ тэнгэриин наанахана, һүниин харанхыда уулын орой дээрэһээ толо татан байхань харагдана.

Манай зол жаргалай тэмдэг эндэ байна. Эрэ хүн зориһондоо, эхэнэр хүн эсхэһэндээ гэжэ хоёр хүбүүд малгайн шэнээн мяхан, толгойн шэнээн тоһоо эдижэ, хүсэн дээрээ хүсэ нэмээн дээшэлбэ.

Хэдэн хоногой туршада агы хабсагай өөдэ абира абирһаар, арай гэжэ үндэр уулын орой дээрэ гараад, хоёр хүбүүд һажан хэбтэшэбэ. Тиигэжэ хэбтэһээр, бэе бэеэ дэрлээд унташаба. Унтажа унтажа бодоходонь, басагадай сэсэрлиг саадһаа үшөө үлүү гоё һайханаар харагдажа байба. Зэдэгэнэ улаан жэмэстэ модод элдэб үнгөөр сэсэглэнхэй, хүнэй дура буляамаар олон янзын жэмэс харагдана.

Хүн түрэлтэниие адуун болгожо хубилгадаг жэмэс хаанахана байдаг юм гэжэ хоёр хүбүүд улагүй гуталаараа газар гэшхэжэ, оройгүй малгайгаараа модоной мүшэр шударан ябажа, жэмэстэ модонуудые шэртэн харана. Олон янзын жэмэс амталан үзэжэ ябатарынь хэлэшэгүй гоё һайхан жэмэстэй модон дайралдаба.

— Бишни шамһаан нэгэ оймһо урид эзээһэн хадаа хүртэжэрхиһүүб даа,— гэжэ ахань жэмэс эдиһээр, гоё һайхан морин болошобо. «Зэ даа, энэ жэмэс байба алтай? — гэжэ дүүнь бодоод, һөөргэнь хүн түрэлдэнь оруулха жэмэс хаана байдаг юм гэжэ бэдэржэ ябаһаар оложо, ахадаа эдюулхэдэнь, тэрэнь мүн бэеэ бэелбэ.

«Одоошье һанаһанаа абажа, һэрбайһанаа бариба гээшэбди. Манда энээнһээ сааша юуншье хэрэггүй»— гэлдэжэ, аха дүү хоёр хүхин хөөрэн байбад ха. Адуу морин болгохо жэмэс, тиигээд хүн дүрсэтэй болгохо олон жэмэсүүдые абаад, уулынгаа оройһоо бууха сагтань, орой боложо, боро хараан таһаран байба. Тиихэтэй хамта уулын оройн туд дээрэ гэрэлтээд, найман тээшээ туяа сасаба.

Энэ үнэ ехэтэ юумэеэ мартажа ябахаяа байбабдил гэлдэжэ, дүтэ ошон гэхэдэнь, хониной толгойн шэнээн монсогор шулуунуудһаа гэрэл сасаран байба ха. Харгы замдамнай хэрэгтэй болоҗошье магад гэжэ бодоод, эгээл гэрэл шангатай үхэрэй барбагайн зэргын хоёр шүлүү абажа, набша намаагаар аятайханаар ореогоод, унташабад ха.

Хойто үглөөгүүрынь хоёр хүбүүд һанаашаараа эртэ бодожо, олоһон олзодоо урмашан, үндэр уулын оройһоо хара һалхиншуу буужа ерэбэд.

Аха дүү хоёр үни удаан болонгүй, муухан хубсаһа олоҗо үмдөөд, нюуртаа һахал һамбай няагаад, тулуур тулажа, үбгэд болоҗо хубилаад, хаанай тээшэ ошобод.

Уудам холо талаһаа хаанай ордоной дэргэдэ түрын зон шэнги түглыжэ, хуримай зон шэнги хотойжо харагдана. Хаанай басагадай найр наадanһаа хожомдохомнай гү гэжэ хоёр хүбүүд хоолойгоо татан, хормойгоо гүбин байжа дуугараад, гүйдэл жолин ябажа, хүрэхэ газартаа хүрэбэ.

* * *

Хаанай басагадай сэсэрлигэй үүдэндэ жэмэс наймаалжа зогсобод ха.

Уданшьегүй хаанай хоёр басагад хүхюунээр энеэлдэн, пишаганалдаһаар сэсэрлиг саад сооһоонь гаража ерээд, тэрэ хоёрые обеорон хаража:

— Юу наймаатайбта?— гэбэд.

— Жэмэс.

Хоёр басагад ошожо хараад: — һү! Яагаашье гоё һайхан жэмэс бэ!— гэжэ эгэшэ басаганиинь дуугарба.

— һэ! Манайшье жэмэстэ сэсэрлиг соо иимэрхүү жэмэсүүд бии байха,— гэбэ дүү басаганиинь.

— Үгы даа, иимэ гоё һайхан жэмэс хараа үзөөгүйгөө үзэжэ хаража байнаб. Хаанахи жэмэс бэ?— гэжэ эгэшэнь һонирхон һурана.

— Бидэ хаанай басагадай найрта холын нютагһаа ерээбди. Манай нютагта ургадаг жэмэс,— гэбэ.

— Дуулаха гүш, аяар холын нютагай жэмэс бшуу! Үнэ сэн яажа юм?— гэжэ асууба.

— Хүүхэд, нэгэ нэгые амталжа хайрлагты. Манай нютагай зан заншал тиимэ байдаг юм. Тииһэн яаһан хойноо хөөрэлдэхэдөө хожомдохогүйбди,— гэбэд.

— Танай нютагай заншалаар болог даа,— гэжэ эгэшэнь нэгэ жэмэс амталжа үзөөд:—Үү! Яагаашье амтатай жэмэс бэ!— гээд эдихэлээрнь, дүү басаганиинь баһа нэгэ жэмэс абажа хүртэжэрхибэ.

— Үшөө нэгэ нэгые туршагты, хүүхэдни!— гээд, мүнөө хоёр хүбүүд баһа абажа үгөөд, одоо яагша аабта гэжэ хараад, энеэбхилэн байбад.

Хаанай хоёр басагад байн. байтараа аб адлихан үзэлэнгэй гоё һайхан гүүнүүд болошобо.

— Одоошье хойто мэхэшэн таанарые гартаа абажа, ганзагадаа уяба хабди!— гэжэ хоёр хүбүүд хүхин хөөрэн байжа, хазаар ноггоор ноголжо абаад, хүтэлөөд ябашабад.

Тэрэ хоёроо хүтэлжэ, хүнһөө сүлөө газарта абаашаад, ташаан дээрэнь ташуураар тамшаалгажа байгаад, алта мүнгөөр нелбуулна. Хоёр хүбүүд тэрээгээрээ хубсаһа абажа, гоё һайханаар хубсалжа, мүн бэеэ бэелжэ, мүхэрезн шарайгаа шарайлбад.

* * *

Хоёр аб адлихан гоё һайхан гүүнүүдээ нэгэ тэргэдэ хүллөөд, хоёр залуу хүбүүд хаанай ханха харгыгаар өөдэ һөөргөө һайбарлуулжа байба. Тэрэ хоёр гүүе хараһан хүн хоолойгоо татан байжа гоешооно.

— Яагаашье гоё һайхан моритой хүбүүд минии басагадай баярай найр наадanда бууба гээшэб! Минии албата зондо иимэ үзэсхэлэнтэ һайхан морид бии гэжэ дуулдаагүй һэн. Хаанаһаа ерэбэ гээшэб? Хайшан гэжэ уран үгэдөө оруулжа, эдэ моридыень абаха болооб?— гэжэ хаан сонхоор хаража байгаад, хатандаа хэлэнэ:— Хүн зон олошоржол байна. Басагадаймнай зоной дунда гаража, алта мүнгөөр нелбожо, гайхуулха сагынь дүтэлжэ ерэбэ. Хүүхэдээ торго хоргойгоор хубсалуулжа, арбан хургыень алта мүнгөөр шэмэглэхэ саг дүтэлбэ бэшэ гү?— гэжэ хэлэхэлээрнь, хатаниинь үгэ дуугүй зүбшөөн гаража ошобо.

Нэгэ хэды болоод хаанай хатан бархирһаар гүйн орожо ерээд, оро дэбисхэр дээрээ үгэ дуугүй унашаба.

— Яагааб, юун болооб?— гэжэ хаан гайхан һураба.

— Ай, бурхан тэнгэри! Минии аманһаан гаргажа хэлэмээр бэшэл. Асууха һаа, харуулшанһаа асуугты,— гээд, хатаниинь баһа унашаба.

— Яагаа, юун болоҗо байһан юм!— гээд, хаан бүһэгүй һэлдэгэрээр дэгэлээ, оймһогүй холхиндогоор гуталаа үмдөөд, үүдэ үрхэеэ мүргэжэ ябаад, газаашаа гүйжэ гараба. Хаанай түшэмэд, харуул хайгалнуудынь угтан тодон гүйжэ ерээд:

— Ай, зайлуул! Хаан баабай, хоёр үбгэжөөлнүүд танай хоёр хүүхэниие гүүн болгоод, хүтэлжэ ябашоо гэжэ хүн зоной дунда үгэ хүүр тарабал!— гэжэ һүгэдэн байбад.

— Гүүн гү! Хэлээ таһа хазагты! Тиигэжэ хэлэхэеэ хаанаһаа һанабат! Таанарые энэ дороо толгойн сааза хэхэб!— гэжэ хаан дэбхэрэн, гани галзуу болон байба.

— Ай, зайлуул! Хараһан хүн зон гэршэлжэ байнал! Манай худалаар хэлээ һаа, тэнгэриин аянга энэ доромнай улаан галаар нэрьежэрхиг!— гэбэд.

Хаан уур сухалаар халин байжа:

— Минии нэрэ түрые хухалха сэдьхэлтэй ябаһан тэрэ хоёр зүнтэг шолмосуудые хүн зондо мэдүүлэнгүй бaряад абажа ерэгты! Хэрбээ мундуу янза гаргаа һаань, муугаар загнаад тушаагты!— гэжэ хаан хатуу захиралта гарган байба.

Хаанай ноед түшэмэд, харуул хайгалнуудынь хүн зоной дундуур хараашална. Энээгүүр тэрээгүүр ошожо бэдэрээд, олоҗо шадабагүй.

Хаан хоёр үбгэжөөлые бэдэрүүлжэ байна гэхые дуулаад, хоёр хүбүүд хаанда орожо, амаршалхатайгаа хамта:

— Үндэр түрэлтэ хаан! Хоёр үбгэжөөлые ерэхэ гүүлээ һэн гүт?— гэжэ дорюун янзаар хандаба.

— Тиигээ! Та хэн гээшэбта?

— Тэдэтнай бидэ болохобди.

— Таанар гү?— гээд, хаан даб гэбэ. Тэрэ үедэ хаанай түшэмэд ноед орожо, гайхашоод харан байнад.

— Мүн даа, бидэ!— гэжэ һанаа амархан харюусана.

— Минии хүүхэд тухай мэдэхэ гүт?

— Мэдэхэһээ һайн лэ мэдэхэ байхабди.

— Минии хүүхэдые адуун түрэлдэ оруулааша та хоёр гүт?

— Мүн даа, үндэр түрэлтэ хаан!

— Түшэмэд ноедни! Энэ амиды шолмосуудые барижа хүлеэд, харанхы мульһэн түрмын өөртэ хаяжархигты!— гэжэ хаан хатаран, дэбхэрэн байба. Түшэмэд ноедой бариха гээд, урагшаа даб гэхэлээрнь, хоёр хүбүүд мүн урдаһаань, дабшаад:

— Нэгэ бага хүлеэгты! Хаан байгаад яажа байна гээшэбта? Алаха малай шуһа абадаг, үхэхэ хүнэй үгэ һурадаг гэһэн гурим бү мартагты,— гэжэ хэлэхэлээрнь, хаан һанаа абажа, түшэмэд ноедтоо хүлеэгты гэһэн тэмдэг үгэнэ.

[Үргэлжэлэлынь удаадахи номерто гараха].

Уринабди, мэдээсэнэбди

БИДЭ ЭНДЭЭЛ АЖАҺУУХАБДИ

ҮНГЭРҺЭН 1989 ондо харин гүрэнүүдһээ нилээд олон туристическэ бүлэгүүд ерээ. Хэн ерээгүй гэжэ һананабта? Тэдэ гэбэл, американецууд, японцууд, французууд, немецүүд, итальянцууд болоно.

1990 ондошье харин гүрэнэй айлшадай манда олоор ерэхэ байһанда һэжэглэнэгүйб. Тиимэһээ тэдэнэртэй тусхай бэшэгэр харилсаһан өөрынгөө бага хан дүршэлтэй хубаалдаха хүсэлтэйб.

Би этнографическа музейдэ хүдэлдэгби. Тиимэһээ дээрэ нэрлэгдэһэн оронуудай бүхы туристнуудтай харилсаха аргатайб.

Юрэнхыдөө хөөрэлдөөн ород хэлэн дээрэ, мүүхэн англи хэлэн дээрэ үнгэргэгдэдэг. Гол түлэб Байгал, байгаали болон буддын шажан тухай темэнүүдтэ хөөрэлдөөнүүд үүсхэгдэдэг.

Сэхыень хэлэхэдэ, зарим залуу хүбүүд буряад басага һамга абаха эрга боломжо бии гээшэ гү гэжэ һонирхон асуугаа. Тэдэнэй һанамжын еһоор, өөһэдынь харин гүрэнэй сасуутанда орходоо буряад басагад урданайнгаа зулгы зохид абари зангаа алдаагүй байһаар.

Буддын, бөө шажан тухай, православна шажан тухай хөөрэлдөөнүүд тэдэнэй анхарал ехээр татадаг байгаа.

Хитадһаа ерэһэн буряадуудтай уулзалганууд минии зүрхэ сэдьхэл хүлгүүлээ. Тэдэнэртэй танилсахаһаа урда тээ буряад хэлэн дээрэ иимэ бэлэхэнээр, гоеор хөөрэлдэхэдэ болохо юм байна гэжэ ойлгодоггүйшьегүй ябааб.

Магнадһаа илгаань юуб гэхэдэ, харин гүрэнһөө ерэһэн хүнүүд өөһэдынгөө оронуудай нилээд ехэ патриодууд байна. Сэхыень хэлэхэдэ, патриотизм гээшэ индустриально-хүгжэнги оронуудта туһалһан түхэл шэнжэнүүдэй нэгэн ха гэжэ һанаха байнаб. Бидэндэ иимэ мэдэрэлһээ эшэхэ, аягүйрхэхэеэ болихо сагнай болоол.

Манай ороной үнгэрһэн түүхэ ямар байгааб, тэрээнһээ дулдыдангүйгөөр ерээдүй манай гэртэ, бидэл орон доторео хубилалтануудые бэелүүлжэ, ажабайдалаа һайжаруулха тухай оролдохо зэргэтэйбди. Харин гүрэнүүдһээ ерэһэн хүнүүдэй урда элдэб олон дутуу дунданууднаа улемжален олохон залуу хүнүүд аягүйрхэдэг болохоео болиг лэ.

Энээхэн минии бэшэг хожомоо харин гүрэнүүдһээ ерэһэн хүнүүдтэй харилсан хөөрэлдэдэг болоходоо, оронойнгоо түлөө омогорхохо мэдэрэл түрүүлхэдэ хэн нэгэндэ туһалжа болохо гэжэ найданаб. Юундэб гэхэдэ, СССР хадаа манай ажаһуудаг, хүүгэдэймнай, аша гушанарэймнай ажаһууха орон болоно бшуу.

Хүндэлэгшэ Виталий БОГДАНОВ,
этнографическа музейн хүдэлмэрилэгшэ.

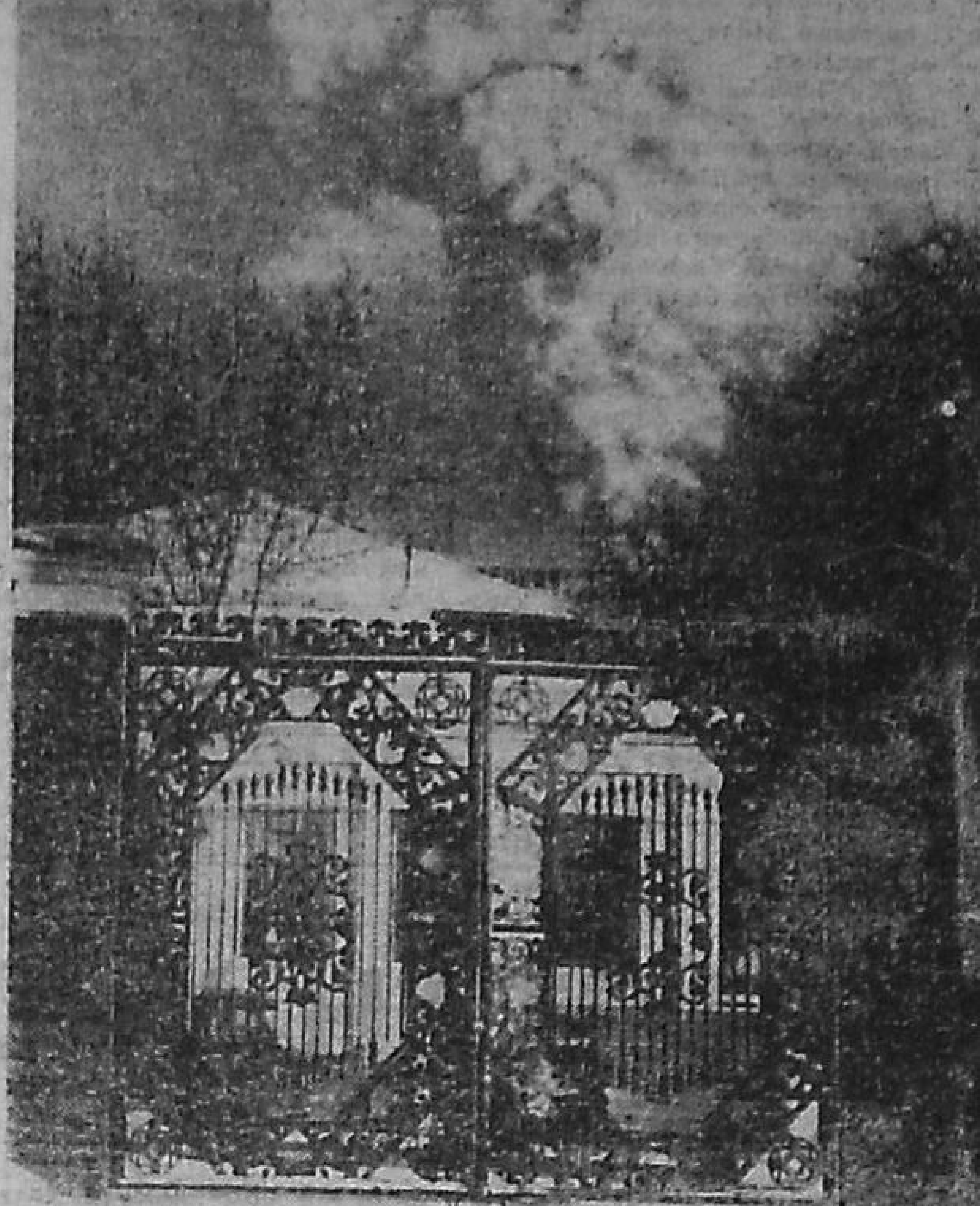

Оперно театрай ара талаһаа иимэ үзэгдэл хаража болохот.

Ж. ХАЛБАЗЫКОВОЙ фото.

ШЭНЭ КООПЕРАТИВ

Хэрбээ гэртэтнай хуушарһан, хэрэгһээ гараһан газетэнүүд, журналнууд, тетрадьнууд гэхэ мэтын ехээр сугларшаһан байгаа һаань, тэрэниие тушааха аргатай болобот. Февралиин 6-да, вторнигто, 3-71-24 телефоноор 14 сагһаа 16 саг хүрэтэр хонходоходотнай болохо. Гурбадахи интернат һургуулиин дэргэдэ «Хуушан саарһан» гэһэн һургуулиин шэнэ кооператив нээгдэжэ, тэрэнэй гэшүүд таатай зохид сагта танайда ерэжэ, хэрэгһээ гараһан саарһыетнай абаха.

Кооператив һаянайл тогтонижо байна. Тиимэһээ мүнөө дээрэ Октябрьска районой хүн зонһоо мэдүүлгэнүүдые абана.

Үшөө дахин ингэжэ һануулнабди: февралиин 6-һаа эхилээд, вторник бүхэндэ 14 сагһаа 16 саг болотор «Хуушан саарһан» гэһэн һургуулиин кооперативай диспетчертэ хандахадатнай болохо.

СУГЛАРҺАН МҮНГЫЕ — ХҮҮГЭДТЭ

ҮНГЭРҺЭН субботодо П. И. Чайковскиин нэрэмжэтэ концертын зал соо «Бурятшвейбыт» нэгэдэл 1990 оной моодо харуулаа.

Элдэб гоехон хубсаһануудые харуулгын һайндэр хоер часай туршада үргэлжэлөө. Зал соо басагадшье, эхэнэрнүүдшье нилээд олон байгаа. Заримашуул өөртөө тааараһан моодо шэлэхэеэ ерээ еһотой. Нүгөөдүүлынь юрэл гоеор, моодноор оеһон хубсаһануудые хараха дуратайгаар ерэнгүй яахаб даа. Моодо гээшэмнай элдэб янзын байдаг гээшэ. Энэшье удаа моодноор, гоеор оегдоһон элдэб хубсаһанууд харуулагдаа. Жэшээлхэдэ, «Метелица» гэһэн шэнэ ательегэй арһаар оеһон зүйлнүүд түрүүшынхеэ харуулагдаба. Ямараар оегдоһон пальто хабартаа, үдэр бүри үмдэхэб, баяр еһололой үдэр ямар хубсаһа үмдэхэб гэхэ мэтэ асуудалнуудта нэгэдэлэй коллектив харюусаха гэжэ оролдоо.

Үнгэрэгшэ болон урдаха жэлнүүдтэ сэбэр һайхан дангинануудай конкурснуудта хэбээдалсаһан басагад шэнэ модельнүүдые харуулаа. Соелой институдай багша Юрий Шекунов зүжэглэмэл наадa бэлдээ. Тэрэ һайн дураараа эдэбхи үүсхэлтэйгээр энээнэй түлөө хам ороо юм. Тэрэнэй бэлдэһэн наадые харагшад һонирхон хараһан байха.

«Бурятшвейбыт» нэгэдэлэй ахамад уран зураашa-модельер Лариса Дагданова моодонуудые харуулдаг еһотойл театртай болохо тухай хүсэнэ.

Иимэ һайндэр эмхидхэжэ, нэгэдэлэй коллектив өөрынгөө продукциие соносхон харуулха гэһэн хүсэл эрмэлзэлтэй байгаагүй. Энэ һайндэр эмхидхэлгэһээ ороһон бүхы мүнгэ зөөри «Энэрхы сэдьхэл» гэһэн счедто эльгээгдэхэ.

Манай корр.

ЛЕНСОВЕДЭЙ ГҮЙСЭДКОМОЙ ГЭР БАЙРЫН АЖАХЫН ТЕРРИТОРИАЛЬНО-ҮЙЛЭДБЭРИИН НЭГЭДЭЛЭЙ БААЗА ДЭЭРЭХИ

Техническэ мэргэжэлэй 91-дэхи училищи

һурагшадые абахаар соносхоно.

8-дахи класс дүүргэһэн басагадые 3 жэл соо маляр-штукатурай мэргэжэлдэ һургаха;

8—9-дэхи класс дүүргэһэн басагад маляр-штукатурай, штукатур-облицовщик-плиточнигэй мэргэжэлтэй болохо. һуралсалай болзор 1,5—2 жэл (дунда һуралсалтай болохогүй);

10 класс дүүргэһэн хүбүүд, басагад маляр-штукатурай, штукатур-облицовщик-плиточнигэй мэргэжэлнүүдтэ һураха (һуралсалай болзор 10 һара).

Ондоо тээһээ ерэһэн хүнүүдтэ хамтын байра үгтэхэ.

Практикын үедэ хүдэлһэн һурагшад хүдэлжэ олоһон салин хүлһэнһөө 50 процентыень абаха.

Бүхы һурагшад миинтэ хоолоор, хубсаһаар, городской транспортаар түлөөһэгүйгөөр ябахаар хангагдаха.

Училищи дүүргэгшэдтэ Ленинградта мэргэжэлээрнь ажал, гэр үгэхэ.

Шалгараһан тэмдэгтэй диплом абаһан һурагшад дээдэ болон тусхай дунда һуралсалай заведенинүүдэй үдэрэйшье, үдэшынхиье отделенинүүдтэ орохо булюу эрхэтэй байха.

Училищи спортивна һайн баазатай, «Трудовые резервы» ВДСО-һоо элдэб секцинүүд хүдэлдэг.

Училищида интернациональна хани барисаанай клуб эмхидхэгдэнхэй. Училищи Риза хотын А. Хектойерой нэрэмжэтэ профтехһургуулитай (ГДР) танилсалгын практика гарахын тула жэл бүхэндэ делегацинуудаа эндалдадаг.

Сентябриин 1-һээ хэшээлнүүд эхилхэ.

Орохын түлөө удеадахи документнүүдые эльгээхэ: паспорт гү, али пропискаһаа гараһан тухай тамгатай түрэһэн тухай үнэмшэлгэ, һуралсал тухай документ, медсправка (286 формын), гэр бүлэ тухай справка, 3×4 хэмжээнэй 6 фотографи, туберкулез үбшэ аргалдаг, психоневрологическа диспансернүүдһээ справка.

Документнүүд почтоор эльгээгдэхэ гү, али үгы гэбэл, өөрөө асаржа үгэхэ.

Училищиин адрес: 197046, Ленинград, Куйбышевай үйлсэ, 29, 91-дэхи ПТУ. Абалгын комисси — телефон 230-86-26.

Буряадай хүдөө ажахын институт заочноор һурахаар вузда орохын тула бэлэдхэлэй зургаа һарын түлбэритэ һурсануудта шагнагшадые абахаар соносхоно. Математикаар, физикээр, химеэр, биологеор хэшээл болохо. Дунда һургуули, тусхай дунда заведени дүүргэһэн, үн арба нэгэдэхи классуудай һурагшад курсануудта абтаха.

һуралсалай түлөө 35 түхэриг түлэхэ. Курсада орохын тула факультет зааһан мэдүүлгэ үгэхэ шухала.

Иимэ адресаар хандахадатнай болохо: 670020, Улаан-Үдэ хото, Пушкинай үйлсэ, 8, комнато 316, телефонууд: 4-26-43, 4-01-36.

«ДРУЖБА»

ДО ПЕРВОЙ КРОВИ—в 9-40, СПАЛЬНЫЙ ВАГОН—в 11-30, 13-20, 15-10, 17, 18-50, 20-40.

«РОДИНА»

МУЛЬТФИЛЬМЫ—в 10, 16, ЖИКИНА ДИНАСТИЯ—в 12, 13-40 (удл.), 18-10, 19-40 (удл.), 21-40.

«ПРОГРЕСС»

Красный зал—ПОЛЕТ НАВИГАТОРА—в 9-30, 11-20, 13-10, 15 (удл.), 17-20, 19-10, 21. Зеленый зал—МАСКИ—в 10, 12, 14, 16, 18, ИЗ ЖИЗНИ ФЕДОРА КУЗЬКИНА (2 серии)—в 20.

«ЭРДЭМ»

СМЕХ И ГОРЕ У БЕЛА МОРЯ —в 9-40, 11-10, 12-40, 14-10, И ВСЯ ЛЮБОВЬ—в 15-40, 17-40, 19-40, 21-30.

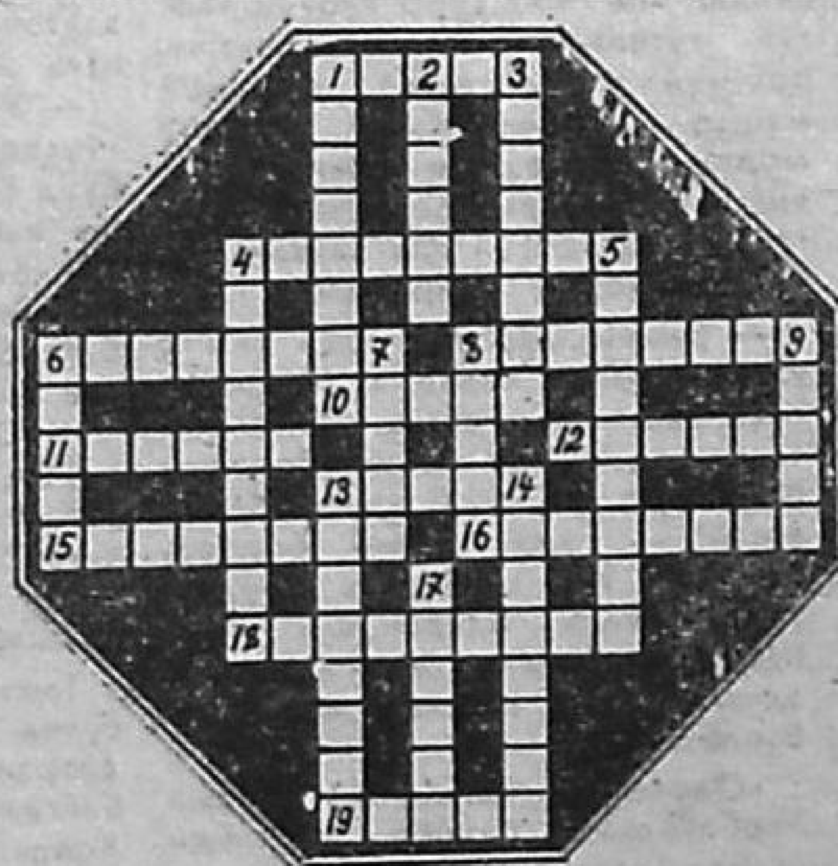

ПО ГОРИЗОНТАЛИ: 1. Периодическое понижение уровня моря. 4. Одновременный ход двумя фигурами в шахматах. 6. Полярный исследователь. 8. До выборов... после выборов — депутат. 10. Рельсовая повозка для перевозки грузов и пассажиров. 11. Минеральная вода. 12. Созвездие Северного полушария. 13. Отпечаток штемпеля. 15. Сорт винограда. 16. Лицо, склонное к панике, распространению ложных слухов. 18. Вдыхание с лечебными целями паров, газов, распыленных жидкостей. 19. Город во Владимирской области.

ПО ВЕРТИКАЛИ: 1. Часть оптического прибора. 2. Временная стоянка войск. 3. Минерал, поделочный камень. 4. Великий грузинский поэт XII в. 5. Помещение для чтения лекций. 6. Грузинский многострунный музыкальный инструмент. 7. Сани для езды на собаках, оленях. 8. Вид войлока. 9. Большая проезжая дорога. 13. Устройство перекрывающее движение транспорта и пешеходов. 14. Укрепленный район, служащий для развертывания войск с целью перехода в наступление. 17. Безмоторный летательный аппарат.

ЯНВАРИИН 27-ДО ТОЛИЛОГДОҺОН КРОССВОРДЫН ХАРЮУНУУД

ПО ГОРИЗОНТАЛИ: 7. Валторна. 8. Затинщик. 10. Кварц. 11. Диксон. 12. Кошкин. 15. Укор. 17. Маховик. 18. Галс. .9. Трансформация. 22. Слух. 23. Овчарка. 24. Ирак. 27. Эбонит. 28. Ятаган. 29. Чекан. 31. Документ 32. Трафарет.

ПО ВЕРТИКАЛИ: 1. Тартинка. 2. «Восток». 3. Юнак. 4. Паяц. 5. Нихром. 6. Шиншилла. 9. Палеоботаника. 13. Барсова. 14. Ритмика. 16. Рерих. 18. Гаити. 20. Альбинос. 21. Характер. 25. Цильма. 26. Строфа. 29. Чаны. 30. Нара.

МАНАЙ АДРЕС, ТЕЛЕФОНУУД:

670000, г. Улан-Удэ, ул. Каландаришвили, 23. Телефоны: зам. редактора — 2-34-06, секретариата — 2-34-41, отделов: идеологический — 2-43-23, социально-экономических проблем — 2-43-23, писем и образования переводов — 2-40-57, корректорская — 2-35-74.

ДОЛООН ХОНОГТО НЭГЭ УДАА СУББОТЫН ҮДЭРНҮҮДТЭ ГАРАДАГ

Газета отпечатана в республиканской типографии Государственного комитета Бурятской АССР по делам издательства полиграфии и книжной торговли, г. Улан-Удэ ул. Ленина, 35. Н_00315.

Редактор Александр ДРУЖИНИН.